

UN LOT DE MONEDE MEDIEVALE ȘI MODERNE DESCOPERIT LA CETATEA ALBĂ. OBSERVAȚII PRELIMINARE*

DE

ANA BOLDUREANU, LUDMILA BACUMENCO-PÎRNĂU

Keywords: *Cetatea Albă, coins, denar, Golden Hoard, gross, Khanate of Crimea, Moldavian issues, Ottoman issues.*

Abstract. The authors are presenting 53 monetary issues dated between the 13th and 18th centuries which were discovered at Cetatea Albă and are now part of a private collection. The analysed batch contains 10 issues of the Golden Hoard, including two imitations, two Tartarian-Genovese coins, a Tartarian-Venetian coin, 10 Moldavian issues but also two coins countermarked in Cetatea Albă. The largest set is represented by the Ottoman issues from the period of Bayezid II – Mahmud II among which there are also two imitations. These are joined by two Crimean coins from the 15th and 18th century, as well as two issues of the Romano-Germanic Empire.

Istoria regiunii de la vestul și nord-vestul Mării Negre în perioada Evului Mediu a beneficiat, începând cu secolul al XIX-lea și până în prezent, de o atenție constantă din partea unor reprezentanți de seamă ai istoriografiei românești, precum Nicolae Iorga, Ioan Bogdan, Nicolae Bănescu, Gheorghe I. Brătianu, Petre P. Panaitescu, Șerban Papacostea, Victor Spinei, Ștefan Andreescu, Virgil Ciocîltan¹ ș.a., istorici care au contribuit

---

* Această lucrare nu ar fi apărut fără îndemnul și sprijinul domnului dr. Victor Cojocaru (Institutul de Arheologie din Iași), care ne-a pus la dispoziție cu generozitatea-i cunoscută fotografiile monedelor, fapt pentru care îi mulțumim și pe această cale.

¹ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1899; idem, *Lucruri noi despre Chilia și Cetatea Albă*, în *AARMSI*, ser. III, V, 1926, p. 325–332; I. Bogdan, *Inscripțiile de la Cetatea Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei*, în *AARMSI*, XXX, 1908, p. 311–360; N. Bănescu, *Vechi legături ale țărilor noastre cu genovezii*, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 32–37; idem, *Maurocastrum – Mo(n)castro – Cetatea Albă*, în *AARMSI*, ser. III, XXII (1939–1940), 1941, p. 165–178; G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et tatare et du commerce génois sur le littoral roumain de la mer Noire*, București, 1935; idem, *La mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Âge*, în *Revue Historique du Sud-Est européen*, XXI, 1944, p. 36–69; idem, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, trad. de M. Spinei, ed. a II-a revăzută, îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de V. Spinei, Iași, 1999; P. P. Panaitescu, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în evul mediu*, în idem, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, ed. a II-a, postfață, note și comentarii de Șt. S. Gorovei și M. M. Székely, București, 1991; Ș. Papacostea, *Maurocastrum și Cetatea Albă: identitatea unei așezări medievale*, în *RI*, serie nouă, VI, 1995, 11–12, p. 911–915; idem, *Genovezii din Marea Neagră și integrarea Europei Centrale în comerțul intercontinental*, în *RI*, serie nouă, VII, 1996, 7–8, p. 477–482 (retipărire și în Ș. Papacostea, *Studii de istorie românească, economie și societate (sec. XIII–XVIII)*, Brăila, 2009, p. 59–64); idem, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului Otoman în spațiul Mării Negre (1453–1484)*, în *RI*, serie nouă, X, 1999, 1–2, p. 13–39 (retipărire și în Ș. Papacostea, *Studii de istorie românească...*, p. 71–102); idem, *Drumurile comerciale internaționale și geneza statelor românești în viziunea lui N. Iorga și în istoriografia zilelor noastre*, în *SMIM*, XVIII, 2000, p. 45–56; idem, *Marea Neagră, placă turnantă a comerțului internațional. Actualitatea unei teme istoriografice*, în *AARMSȘIA*, s. IV, t. XXXI, 2006, p. 15–27 (retipărire și în Ș. Papacostea, *Studii de istorie românească...*, p. 21–29); V. Spinei, *Comerțul și geneza orașelor din sud-estul Moldovei (secolele XIII–XIV)*, în *Analele Brăilei*, serie nouă, I, 1993, 1, p. 171–236 (retipărire cu o cuprinzătoare addenda în

Arheologia Moldovei, XXXIV, 2011, p. 221–245.

prin cercetări competente la reconstituirea realităților politice, etnico-demografice, economice și confesionale din bazinul pontic, dar și la deciptarea impactului Mării Negre ca „placă turnantă a comerțului internațional” asupra evoluției politice a teritoriului de la est de Carpați, a genezei orașelor medievale, a circulației mărfurilor pe piața internă a Țării Moldovei și a relațiilor comerciale cu alte teritorii.

Preocupările pentru întregirea istoriei evoluției raporturilor politice și a economiei din zona pontică nu au ocolit problemele legate de teritoriul importantului centru portuar de la Cetatea Albă (Asprokastron, Maurocastron, Mocado, Akkerman, Belgorod)², întemeiat pe ruinele Tyras-ului³, întrucât în acest oraș și port maritim era „punctul de sosire” a „drumurilor comerciale continentale care, pornite din Europa Centrală, din Extremul Orient și din Mediterana, se întâlneau în Marea Neagră”⁴. Astfel, studiarea numeroaselor izvoare scrise privitoare la istoria Cetății Albe, a surselor cartografice și a planimetrice cetății⁵, ca și colaționarea acestora cu rezultatele cercetărilor arheologice⁶, dar și cu descoperirile întâmplătoare, a dus la deslușirea unor aspecte esențiale ale istoriei regiunilor pontice.

idem, *Universa Valachica: Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea*, volum îngrijit de I. Șarov și A. Zanoci, Chișinău, 2006, p. 694–780); idem, *Restructurări etnice la nordul gurilor Dunării în secolele XIII–XIV*, în *Carpica*, XXIV, 1993, p. 37–65 (retipărire cu o *addenda* în idem, *Universa Valachica...*, p. 319–366); idem, *Moldova în secolele XI–XIV*, Chișinău, 1994; idem, *La genèse des villes du sud-est de la Moldavie et les rapports commerciaux des XIIIe–XIVe siècles*, în *Balkan Studies*, 35, 1994, 2, p. 197–269; idem, *Generalități privind geneza orașelor medievale din Moldova*, în *Arheologia medievală*, I, 1996, p. 35–53 (retipărire cu o *addenda* în idem, *Universa Valachica...*, p. 629–657); idem, *La genèse des villes médiévales de Moldavie*, în *Archaeology and History of the Middle Ages*, ed. R. Francovich, G. P. Brogiolo, S. Gelichi, R. Hodges, H. Steuer, Forlì, 1996, p. 55–70; idem, *Cetatea Albă în însemnările de călătorie ale pelerinilor ruși din secolele XIV–XV*, în *Națiunea română. Idealuri și realități istorice. Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani*, București, 2006, p. 483–491; Șt. Andreescu, *Mitropolia de Halici și episcopia de Asprokastron. Câteva observații*, în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p. 125–136 (retipărire în idem, *Perspective medievale*, București, 2002, p. 11–23); idem, *Note despre Cetatea Albă*, în *SMIM*, XVIII, 2000, p. 57–77; idem, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV–XVII)*, București, 2001; idem, *Începuturile preocupărilor românești cu privire la istoria Mării Negre, în România în Europa medievală (Între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei*, ed. D. Țeicu, I. Căndea, Brăila, 2008, p. 687–698; V. Ciocîltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII–XIV. Contribuția Cinghizhanilor la transformarea bazinului pontic în placă turnantă a comerțului euro-asiatic*, București, 1998 ș.a.

² Despre istoria Cetății Albe în istoriografia românească, vezi la I. Căndea, *Cetatea Albă (La Cité Blanche) dans l'historiographie roumaine*, în *Națiunea română. Idealuri și realități istorice...*; p. 29–50; idem, *Cetatea Albă în istoriografia românească*, în *SMIM*, XIX, 2001, p. 217–226; XXI, 2003, p. 327–348; idem, *Cetatea Albă în istoriografia românească din secolul al XIX-lea*, în *Arta istoriei, istoria artei. Academicianului Răzvan Theodorescu la 65 de ani*, ed. M. Popa, București, 2004, p. 273–281.

³ Pentru bibliografia referitoare la istoria orașului Tyras, vezi V. Cojocaru, *Eine Bibliographie der antiken Stadt Tyras*, în *ArhMold*, XXXI, 2008, p. 217–240.

⁴ Ș. Papacostea, *Comerț, alianțe și acțiune militară în politica lui Ștefan cel Mare la începuturile domniei (1457–1462)*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine: simpozion: Putna, 2004*, Suceava, 2004, p. 446.

⁵ În acest sens, se cuvine să scoatem în evidență contribuția doamnei arhitect dr. M. Șlapac: *Cetatea Alba. Studii de arhitectura militară medievală*, Chișinău, 1998; *Cetăți medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, 2004.

⁶ Rezultatele cercetărilor arheologice obținute începând cu secolul XIX au fost publicate în următoarele lucrări: E. R. von Štern, *O poslednikh raskopkakh v Akkermane*, în *Zapiski Odesskogo obščestva istorii i drevnostej* (în continuare: ZOOID), XXIII, 1901, p. 34–35; idem, *Raskopki v Akkermane letom 1912 goda*, în ZOOID, XXXI, 1913, p. 92–101; Gr. Avakian, *Săpăturile de la Cetatea Albă. Considerațiuni generale*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia*, III, 1931, p. 47–104; P. Nicorescu, *Cetatea Albă*, Craiova, 1935; idem, *Monete moldovenești bătute la Cetatea Albă*, Iași, 1937; M. G. Rabinovič, *Issledovanie srednevekovykh sloev Belgoroda-Dnestrovskogo v 1954 i 1958 gg.*, în *Kratkie Soobščeniia Instituta Arkheologii Akademii Nauk SSSR*, 113, 1968, p. 102–107; I. B. Klejman, *Stratigrafia kul'urnogo sloja gorodišča Tiry – Belgoroda, în Antičnaja Tira i srednevekovyj Belgorod*, red. resp. P. O. Karyškovskij, Kiev, 1979, p. 54–75; A. A. Kravčenko, *Proizvodstvennye komplekсы Belgoroda XIII–XIV vv.*, în *ibidem*, p. 115–135; idem, *Srednevekovyj Belgorod na Dnestre (konetz XIII–XIV v.)*, Kiev, 1986; I. Căndea, *Cercetările arheologice din anii 1997–1998 de la Belgorod-Dnestrovsk (Cetatea Albă)*, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, III, București, 1999, p. 385–456; T. L. Samojlova, V. Cojocaru, G. S. Boguslavskij, *Raport privind săpăturile arheologice de la Tyras efectuate între 1996 și 1999*, în *Tyras, Cetatea Albă/Belhorod-Dnistrovsk 'kyj*, I, *Săpături 1996–1999*, ed. P. Roman și S. Kryžickij, București, 2002, p. 51–158 ș.a. De asemenea, pentru istoricul cercetărilor arheologice de la Tyras – Cetatea Albă, vezi la I. B. Klejman, *Pervye issledovateli Tiry: Ernst Romanovič Štern i Paul Nicorescu*, în *Akkermanskije drevnosti*, 1, 1997, p. 256–269; T. L. Samojlova, *Istorija izučeniia antičnoj Tiry i srednevekovogo Belgoroda*, în *Tyras, Cetatea Albă/Belhorod-Dnistrovsk 'kyj...*, p. 13–27.

Vestigiile monetare, descoperite de-a lungul deceniilor pe teritoriul Cetății Albe, fie făcând parte din tezaure, fie izolate, au sporit, la rândul lor, volumul de informații și au permis nuanțarea anumitor probleme de istorie pontică. Cu regret, materialul numismatic, păstrat în diferite colecții publice și private din Republica Moldova și Ucraina, a fost doar parțial introdus în circuitul științific, astfel încât rămân încă necunoscute cercetătorilor un șir de descoperiri numismatice care ar putea fi relevante pentru întregirea tabloului genezei și evoluției așezării medievale, precum și a rolului economic și politic al Cetății Albe în istoria regiunii de la vestul și nord-vestul Mării Negre.

În cele ce urmează ne propunem să introducem în circuitul științific un lot de monede medievale și moderne provenite din descoperiri întâmplătoare de la Cetatea Albă (azi or. Belhorod-Dnistros'kij, reg. Odesa, Ucraina) și aflate între anii 1998–2002 în câteva colecții particulare din această localitate.

*

Unele dintre cele mai vechi informații referitoare la recuperarea unor vestigii monetare din zona Cetății Albe par a fi cele datorate lui V. V. Grigor'ev, care, preocupat de monedele djucide, genoveze și girayde, emise în Crimeea, publica în anul 1844 în revista Societății de Istorie și Antichități din Odesa, între alte monede crimeene păstrate în colecțiile acestei societăți, și șase exemplare descoperite la începutul secolului al XIX-lea⁷. Din păcate, cunoscutul cercetător al „antichităților”⁸ nu ne comunică prea multe despre condițiile descoperirii, menționând doar că cele șase monede de argint, bătute în perioada de cârmuire a hanului Tokta (1290–1312), au fost găsite împreună „undeva în această zonă”⁹. Două dintre aceste monede aveau anul de emisie 1291. Pe celelalte patru, identice ca dimensiune, emitent și legendă, nu se putea citi clar anul de emisie. Chiar dacă nu se cunoaște cu exactitate locul descoperirii, monedele au fost trecute în registrul vestigiilor djucide de la Cetatea Albă, considerându-se că există destule motive pentru a fi studiate la un loc cu materialele numismatice recuperate din perimetrul acestui oraș¹⁰. Din același „spațiu monetar” provine și tezaurul descoperit în anul 1904, care cuprindea 5,32 kg de monede djucide de argint, dintre care 3263 de exemplare au fost predate Comisiei Imperiale de Arheologie din Sankt-Petersburg¹¹. Acest tezaur, îngropat la începutul secolului al XIV-lea, conținea următoarele monede, identificate, probabil, de către A. K. Markov¹²: emisiuni Tula Buğa (1287–1290) – 12 dirhemi bătuți în Crimeea în 686 AH (1287–1288); Tokta – 3224 dirhemi, dintre care 199 de exemplare emise în 690 AH (1291), opt exemplare în 697 AH (1297–1298), unul în 699 AH (1299–1300) și 2881 de exemplare având anul de emisie ilizibil. Tezaurul cuprindea și 17 imitații după monede djucide bătute în Crimeea¹³.

⁷ V. V. Grigor'ev, *Monety Džučidov, Genueztsev i Gyreev, bityja na Tavričeskom poluostrove i prinadležaščija Obščestvu*, în *ZOOID*, I, 1844, p. 301–302.

⁸ V. V. Grigor'ev este cunoscut ca un important membru al Societății din Odesa (1839–1922), drept mărturie fiind și faptul că în vara anului 1843, cu ocazia călătoriei sale în Crimeea, i se încredința sarcina de a cerceta tumulii din Kerč și de a stabili metodologia necesară studierii acestora. Totodată, el era „mandat” să treacă prin Bakhčisarai și să verifice inscripțiile tătărăști copiate în anul 1839 de către A. A. Borzenko, un colaborator mai tânăr pe atunci al societății, iar în cazul în care era necesar, să le completeze. De asemenea, V. V. Grigor'ev trebuia să înregistreze cântece populare locale și să colecționeze monede și, în sfârșit, să răsfoiască colecțiile de carte veche păstrate în moschee și medrese pentru a descoperi textele cu caracter istoric (N. Murzakevič, *Letopis' obščestva*, în *ZOOID*, I, 1844, p. 576).

⁹ V. V. Grigor'ev, *op.cit.*, p. 302: „Все шесть поименованных монетъ Тохтогу выкопаны вместе изъ земли где-то въ здешнемъ краю”.

¹⁰ S. A. Bulatovič, *Džučidskie monety iz Belgoroda-Dnestrovskogo*, anexă în A. A. Kravčenko, *Srednevekovyj Belgorod ...*, p. 117–118. Autorul citează lucrarea lui V. V. Grigor'ev, dar aratănd greșit cinci, în loc de șase, monede prezentate de către acesta (p. 118).

¹¹ *Otčet Imperatorskoj Archeologičeskoj Kommissii za 1904 god*, Sankt-Petersburg, 1907, p. 121; A. A. Nudel'man, *Očerki istorii monetnogo obraščeniija v Dnestrovsko-Prutskom regione (s drevnejšich vremen do obrazovanija feodal'nogo Moldavskogo gosudarstva)*, Chișinău, 1985, p. 97.

¹² În anul 1904, A. K. Markov deținea funcția de custode al colecției de numismatică păstrată la Muzeul Ermitaj din Sankt-Petersburg, fiind calificat drept un bun cunoscător al numismaticeii orientale (*Izvestija Imperatorskoj Arkheologiceskoj Kommissii*, Sankt-Petersburg, 1904, 10, p. 47).

¹³ L. L. Polevoj, *K topografii kladov i nakhodok monet, obraščavšikhsja na territorii Moldavii v konce XIII–XV vv.*, în *Izvestija Moldavskogo filiala Akademii nauk SSSR*, Chișinău, 1956, 4 (31), p. 101; G. A. Fedorov-Davydov, *Klady džučiskikh monet*, în *Numismatika i epigrafika*, I, 1960, p. 132; A. A. Nudel'man, *K voprosu o sostave denežnogo*

Un tezaur important pentru studierea problemei circulației emisiunilor moldovenești în zona Cetății Albe în prima jumătate a secolului al XV-lea este cel descoperit în anul 1946, când pe suprafața orașului erau efectuate săpături arheologice de către echipa coordonată de L. D. Dimitrov de la Institutul de Arheologie din Kiev¹⁴. Acest tezaur cuprindea 33 de jumătăți de groși de cupru, bătute în timpul domniei lui Alexandru cel Bun¹⁵.

Cu ocazia săpăturilor arheologice din anul 1970 a fost descoperit un alt tezaur cu 17 monede djucide, dintre care trei dirhemi bătute de Uzbek (1313–1342), o monedă de cupru cu rozetă din timpul lui Canibek (1342–1357); 12 emisiuni locale de tip Costești-Gârla bătute la mijlocul secolului al XIV-lea și una neprecizată¹⁶.

Doi ani mai târziu, în împrejurimile orașului a fost găsit un alt tezaur, îngropat în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Din cuprinsul acestuia au fost recuperate 11 monede de argint provenite din Hanatul Crimeii, din timpul cârmuirii lui Haci Giray (1436–1466)¹⁷.

În anul 1974, în timpul cercetărilor arheologice coordonate de I. B. Kleiman și A. A. Kravčenko, în zona de la est de porțile principale ale cetății medievale a fost descoperit al doilea tezaur cu monede moldovenești¹⁸. Meritul de a fi introdus acest tezaur în circuitul științific îi aparține lui A. A. Nudel'man, care a identificat un dublu groș de argint și 25 de monede de cupru anepigrafe bătute în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, prezentând și datele tehnice ale monedelor¹⁹. Mai aproape de noi, acest tezaur a atras atenția L. Dergaceva, care republică tezaurul, cu un catalog ilustrat al pieselor (27 ex.) și tipologia emisiunilor monetare, date de către autoare în ultimii ani de domnie al lui Alexandru cel Bun și primul an de domnie a lui Ștefan II (1433)²⁰.

În schimburile comerciale de la Cetatea Albă a fost folosită și moneda de aur. Mărturie în acest sens sunt cele 35 de monede recuperate din tezaurul descoperit în anul 1914, între care A. K. Markov identifica, fără a da prea multe detalii, 31 de monede otomane – altâni, bătute în secolul XVI, un ducat polonez bătut în 1630 la Gdansk în timpul lui Sigismund III Wasa (1586–1632), un ducat bătut în 1727 la Köln, un florin-ducăt din 1739 bătut în Transilvania în timpul lui Carol VI (1711–1740), un ducat (*zecchino*) venețian emis în timpul lui Francesco Lauredano (1732–1762)²¹.

În ceea ce privește monedele izolate, au fost recuperate numeroase exemplare, fie prin săpături arheologice, fie prin descoperiri întâmplătoare. Astfel, în anul 1900, cu ocazia sondajelor efectuate în interiorul citadelei de către Ernest von Stern, custodele Muzeului Societății de Istorie și Antichități din Odesa și profesor la Universitatea din Novorosijsk, au fost recuperate dintr-o groapă menajeră două monede, dintre care una era bine păstrată, fiind, probabil, o emisiune a sultanului Mehmed II (1451–1481). În aceeași groapă fuseseră aruncate mai multe oale și farfurii de lut, unele acoperite cu glazură, de factură orientală, provenite din Damasc; fragmente de căni din faianță fină, oase de animale, piese de harnașament ș. a.²². Ulterior, în vara anului 1912, E. von Stern, revine la Cetatea Albă, asistat de către M. F. Volotenko și F. M. Kreciun, administratorul cetății, pentru a continua sondajele din toamna anului 1900. Cu ocazia acestor cercetări arheologice, au fost descoperite mai multe monede aparținând diferitor emitenți. În acest sens, în raportul său

obraščeniya v Moldavii v XIV–načale XVI vv. (Po materialam kladov), în *Karpato-Dunajskie zemli v srednie veka*, Chișinău, 1975, p. 96; V. Spinei, *Comerțul și geneza orașelor...*, p. 723.

¹⁴ T. L. Samojlova, *Istoriya izučeniya antičnoj Tiry i srednevekovogo Belgoroda...*, p. 20.

¹⁵ Tezaurul se păstrează în colecțiile Institutului de Arheologie din Kiev (L. Dergaceva, *Tezavratziya Alexandra Dobrogo v Belgorod-Dnestrovske*, în *Tyrageția*, s.n., I (XVI), 2, 2007, p. 87).

¹⁶ A. A. Nudel'man, *Monety iz raskopok i sborov 1972–1973 g.g.*, în *AIM (1973 g.)*, Chișinău, 1974, p. 200; S. A. Bulatovič, *op.cit.*, p. 117; V. Spinei, *op.cit.*, p. 723.

¹⁷ A. A. Nudel'man, *Monety iz raskopok i sborov 1971–1972 g.g.*, în *AIM (1972 g.)*, Chișinău, 1974, p. 220; idem, *K voprosu o sostave deneznogo obraščeniya...*, p. 102–103.

¹⁸ I. B. Kleiman, A. A. Kravčenko, *Raskopki Tiry i Belgoroda*, în *Arkheologičeskie otkrytiya v 1974 g.*, Moscova, 1975, p. 289.

¹⁹ A. A. Nudel'man, *Nakhodki monet epokhi feodalizma iz raskopok i sborov 1974–1976 gg. v Dnestrovsko-Prutskom regione*, în *AIM (1974–1976 gg.)*, Chișinău, 1981, p. 183–184.

²⁰ L. Dergaceva, *Tezavratziya Alexandra Dobrogo...*, p. 87–93 (lucrare recent tipărită și în limba română sub titlul *Monede medievale moldovenești descoperite la Cetatea Albă (Belgorod-Dnistrovskij, reg. Odessa, Ucraina) (secolul al XV-lea)*, în *CN*, XIV, 2008, p. 409–414). Despre contribuția L. Dergaceva, vezi A. Boldureanu, *Cronica descoperirilor monetare (II)*, în *Tyrageția*, s.n., II (XVII), 1, 2008, p. 356.

²¹ *Otčety Arkheologičeskoj komissii (za 1913–1915)*, Sankt-Petersburg, 1918, p. 206, 248; cf. A. A. Nudel'man, *Zolotyje monety v deneznom obraščenie Moldovy*, în *Arkheologičeskie issledovanija v Starom Orkhee*, Chișinău, 1991, p. 138–139.

²² E. von Stern, *O poslednikh raskopkakh...*, p. 34–35.

către Societatea din Odesa, autorul săpăturilor arăta că la nivelul fundației cetății au fost descoperite monede moldovenești, emise de Petru I Mușat, Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, o monedă hulaguidă emisă de Abu-Said (1316–1335), una provenită de la djucizii din Astrakhan, bătută în timpul lui Küçük-Muhammad (1435–1465), una din secolul al XV-lea bătută în Azerbaidjan, monede turcești bătute de sultanii Mehmed II (1444–1445; 1451–1481) și Bayezid II (1481–1512) și alte două monede otomane bătute în 1687 în timpul sultanului Süleyman II, una la Bosna, alta la Istanbul²³.

În lucrarea sa consacrată istoriei Cetății Albe, A. Kočubinskij afirma faptul că în cunoscutele „nisipuri” din viile Akkerman-ului au fost găsite numeroase monede europene bătute în perioada secolelor XVI–XVII²⁴. În una dintre vizitele sale de la Cetatea Albă (1870), acesta primea un taler de argint emis de Filip IV, regele Spaniei, de la prietenul său Kalust Asvadurov, cunoscut negustor armean, care îl informa că moneda a fost găsită cu un an în urmă (1869) în cimitirul armenesc, la săparea unei gropi funerare²⁵. În vara anului 1880, aflându-se într-o altă vizită la vechiul său prieten, A. Kočubinskij a studiat câteva monede cumpărate de către Asvadurov de la lucrătorii săi, identificând între acestea o monedă bătută la Hamburg în timpul împăratului Rudolf II (1576–1612), o monedă de argint olandeză din 1576²⁶, un florin de argint, bătut de împăratul Mathias în 1619²⁷, un denar de argint bătut în anul 1645 la Dubrovnik²⁸ ș. a. Același autor semnalează descoperirea în anul 1899, în suburbia orașului (în via preotului Kalibaba), a unui mare tezaur de monede de argint, care a fost jefuit de către lucrători. În legătură cu această descoperire, A. Kočubinskij arăta faptul că a văzut câteva exemplare din acest tezaur, care erau asemănătoare cu talerul spaniol descoperit în 1869²⁹.

Despre unele descoperiri monetare întâmplătoare găsim informații în procesele verbale ale ședințelor Societății de Istorie și Antichități din Odesa. Spre exemplu, din paginile unui asemenea text, aflăm faptul că în anul 1898, notarul V. Štulkertz, locuitor din Akkerman și colaborator pasionat al Societății, dona acesteia mai multe monede antice și medievale descoperite pe teritoriul orașului, între care două monede turcești de cupru³⁰. De asemenea, A. L. Bert'e Delagard dăruia aceleiași societăți, pe lângă exemplarele emise în Tyras în perioada romană și alte două monede moldovenești³¹, fără a fi precizați însă emitenții.

În primii ani ai secolului al XX-lea, și, apoi, în 1923, în perimetrul urban al Cetății Albe au fost descoperite trei monede puse în circulație de regii Armeniei ciliciene, dintre care două exemplare, unul de argint și altul de bronz, aparțin perioadei de cărmuire a lui Hetum I (1226–1270) și o monedă de cupru bătută de Hetum II (1290–1305)³². Acestea constituie mărturii ale prezenței armenilor la Cetatea Albă, dar și ale relațiilor comerciale stabilite între spațiul din nord-vestul Mării Negre, Crimeea și Cilicia, ai cărei negustori cunoșteau drumurile comerciale ce duceau din Armenia, prin Eufrat și Tigru, în Persia și Indii, de unde aduceau diverse articole de care era nevoie în Apus³³.

În anul 1937, Vladimir Șah-Nazarov, „harnicul custode” al Muzeului de Antichități, comunica prezența în colecțiile muzeului din Cetatea Albă a opt monede de cupru medievale de tip Asprokastron găsite în diferite locuri din cetate³⁴, pe care le credea emisiuni din „primii ani de stăpânire moldovenească a Cetății

²³ Idem, *Raskopki v Akkermane...*, p. 92–101.

²⁴ A. Kočubinskij, *Tyra (Tiras)-Belgorod-Akkerman i ego novaja lapidarnaja nadpis' ot 1454 goda*, în *ZOOID*, XXIII, 1901, p. 89.

²⁵ *Ibidem*, p. 89–90.

²⁶ *Ibidem*, p. 105.

²⁷ *Ibidem*, p. 106.

²⁸ *Ibidem*, p. 107.

²⁹ *Ibidem*, p. 90, nota 1.

³⁰ 312 *zasedanie Imperatorskago Odesskago Obscestva Istorii i Drevnostej 2-go oktjabrja 1898 g.*, în *ZOOID*, XXII, 1900, p. 2.

³¹ 319 *zasedanie Imperatorskago Odesskago Obscestva Istorii i Drevnostej 20-go sentjabrja 1899 g.*, în *ZOOID*, XXII, 1900, p. 100.

³² Gr. Avakian, *Trei monede ale regilor armeni găsite la Cetatea Albă*, în *BSNR*, XIX, 1924, 49–50, p. 10–14; L. L. Polevoj, *K topografii kladov...*, p. 101; V. Spinei, *Comerțul și geneza orașelor...*, p. 724.

³³ Pentru istoria comunității armenesti de la Cetatea Albă, vezi Gr. Avakian, *Očerk istorii Akkermanskikh armjan do XIX veka*, Akkerman, 1922.

³⁴ Vl. Șah-Nazarov, *O monedă necunoscută a orașului Cetatea Albă, cu stema Moldovei*, în *Cetatea Albă*, 1937, nr. 6 (extras).

Albe [...] în epoca lui Alexandru cel Bun³⁵. Cele opt piese, necunoscute ca tip monetar până atunci, au fost descrise amănunțit de către Paul Nicorescu, care face și o tipologie și, totodată, încearcă să stabilească spațiul de proveniență și perioada de emisie a acestora, încadrându-le în limitele domniei lui Alexandrel (1451–1455)³⁶. Câteva decenii mai târziu, problema emisiunilor monetare de la Cetatea Albă a fost abordată de către O. Iliescu³⁷, L. L. Polevoj³⁸, T. Bița³⁹ A. Gorodenco⁴⁰ ș.a.

În anii postbelici, au fost reluate cercetările arheologice pe teritoriul Cetății Albe, în timpul cărora au fost descoperite numeroase monede medievale, provenite din diferite „spații monetare”. Astfel, în afara tezaurelor monetare arătate mai sus, în timpul săpăturilor arheologice din anii 1945–1947 și 1949–1950, efectuate de L. D. Dimitrov în *extramuros*, spre est de porțile principale, au fost descoperite „monede orientale”⁴¹. În timpul sondajelor din anii 1954 și 1958, coordonate de G. B. Fedorov și M. G. Rabinovič în curțile interioară și exterioară ale cetății, precum și la turnul, numit „Pușkin”, au fost recuperate mai multe monede moldovenești, între care una de argint bătută de Ștefan cel Mare, și două emisiuni turcești din secolul al XVII-lea⁴². În anii 1963–1972, au fost colectate 53 de exemplare izolate, dintre care 28 de monede proveneau din spațiul Hoardei de Aur (Uzbek – două monede de cupru, Canibek – cinci monede de cupru de tipul cu rozetă, cinci emisiuni anonime de la mijlocul secolului al XIV-lea, 12 emisiuni de tip Costești-Gârla și una de tip Șehr al-Cedid și trei monede de cupru neprecizate)⁴³. Totodată, în această perioadă au fost înregistrate 14 monede moldovenești (doi dubli groși de argint și nouă jumătăți de groși de bronz emiși de Alexandru cel Bun; un groș și o piesă de jumătate de groș de argint din timpul lui Ștefan cel Mare și o monedă de bronz bătută de Ioan vodă (1572–1574)⁴⁴, o monedă poloneză de argint bătută de Sigismund III Wasa în anii 1614–1627 și șase monede turcești (doi aspri emiși de Bayezid II și unul de Selim I și trei aspri neprecizați)⁴⁵.

Cu ocazia săpăturilor arheologice de la Cetatea Albă din anii 1974–1976, coordonate de I. B. Kleiman și A. A. Kravčenko, au fost înregistrate mai multe descoperiri monetare izolate⁴⁶, cum ar fi emisiunile din spațiul Hoardei de Aur: șapte monede de cupru cu rozetă, bătute în anul 743 AH (1342–1343) în atelierul din Sarai al-Cedid; o monedă de cupru emisă în timpul hanului Mokhša în 751 AH; un exemplar de cupru de tip Șehr al-Cedid, bătut în anii 1365–1366, și o imitație de cupru după același tip. Printre vestigiile monetare izolate descoperite pe parcursul campaniilor arheologice din acești ani se numără și un dublu groș de cupru bătut de Alexandru cel Bun, două exemplare de tip Asprokastron și un aspru atribuit lui Bayezid II din 886 AH⁴⁷. În același interval de timp se încadrează și un florin de aur bătut de Mathias (1458–1490), regele Ungariei⁴⁸.

În ultimele trei decenii, pe teritoriul Cetății Albe au fost găsite izolat monede medievale, emise în spațiul Hoardei de Aur, în Moldova, Hanatul Crimeii, Polonia, Ungaria și în alte state europene, precum și în diferite centre ale Imperiului Otoman, majoritatea lor urmând să fie introduse în circuitul științific⁴⁹.

Din categoria vestigiile monetare inedite recuperate de pe teritoriul Cetății Albe fac parte și monedele

³⁵ *Ibidem*, p. 3.

³⁶ P. Nicorescu, *Monete moldovenești...*

³⁷ O. Iliescu, *Les armoiries de la ville d'Asprokastron et leur origine byzantine*, în *Études byzantines et post-byzantines*, II, recueillies et publiées par E. Popescu, O. Iliescu, T. Teoteoi, București, 1991, p. 150–163.

³⁸ L. L. Polevoj, *Redkaja serija moldavskikh gorodskikh monet Belgoroda na Dnestre i nekotorye voprosy ego istorii XV v.*, în *Numismatičeskie issledovanija po istorii Jugo-Vostočnoj Evropy*, Chișinău, 1990, p. 165–179. Autorul ne prezintă 18 exemplare cunoscute de tip Asprocastron, provenite toate de la Cetatea Albă, afirmând că tipologia și cronologia monedelor de tip Asprocastron, propuse de P. Nicorescu, rămân încă în mare parte valabile.

³⁹ T. Bița, *Monede medievale moldovenești emise la Cetatea Albă*, în *MemAntiq*, 21, 1997, p. 317–335.

⁴⁰ A. Gorodenco, *Monety čekanki Asprokastru (Belgoroda) iz častnykh kollektzij*, în *Labirint*, Chișinău, 2001, 1, p. 8–13.

⁴¹ I. B. Klejman, *Stratigrafia kul'turnogo sloja gorodišča Tiry – Belgoroda...*, p. 59.

⁴² M. G. Rabinovič, *Issledovanie srednevekovykh sloev Belgoroda-Dnestrovskogo...*, p. 103, 105.

⁴³ A. A. Nudel'man, *Monety iz raskopok i sborov 1972–1973 g.g.* ..., p. 199–200.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 200.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 201.

⁴⁶ I. B. Kleiman, A. A. Kravčenko, *Raskopki Tiry i Belgoroda...*, p. 289; A. A. Nudelman, *Nakhodki monet epokhi feodalizma...*, p. 183–184.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 184.

⁴⁸ *Ibidem*; idem, *Zoloty monety...*, p. 139.

⁴⁹ O parte din vestigiile monetare inedite descoperite pe teritoriul Cetății Albe, și anume cele din anii 1999–2005, au fost comunicate de către Sv. Beljaeva și L. Dergaceva în cadrul celui de-al X-lea Simpozion de Numismatică, organizat la Chișinău în perioada 12–13 noiembrie 2009 (a se vedea programul și rezumatele comunicărilor, p. 21–22).

din lotul pe care îl prezentăm în rândurile de mai jos. Menționăm că am avut la îndemână doar pozele alb-negru ale monedelor, fără alte detalii importante ce țin de datele tehnice ale pieselor și a metalului din care au fost bătute acestea, situație care ne-a creat unele dificultăți în ceea ce privește atribuirea și datarea unor emisiuni.

Monedele prezentate în continuare provin din mai multe spații monetare și acoperă un interval larg de timp, începând cu sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, când Hoarda de Aur a acceptat crearea unor factorii comerciale pe litoralul nord-pontic și până în secolul al XVIII-lea. Întrucât unele monede reprezintă emisiuni bătute în aceeași perioadă, în catalogul de mai jos nu vom urma strict principiul cronologic, ci le vom prezenta după spațiile monetare de proveniență. În acest lot de monede, cel mai bine sunt reprezentate emisiunile otomane care includ și câteva imitații, începând cu piese de la Bayezid II și până la Mahmud II, în total 24 de exemplare. Monedele moldovenești alcătuiesc un eșantion din 12 monede bătute de Alexandru cel Bun, Roman II și Ștefan cel Mare, cărora li se adaugă două piese de argint tătărăști cu contramărci de tip Asprokastron. Emisiunile Hoardei de Aur sunt reprezentate de zece exemplare, printre care remarcăm monede de tip Costești-Gârla și Şehr al-Cedid (= „Orașul Nou”). Următorul eșantion este alcătuit din două monede tătaro-genoveze, una venețiano-genoveză (?), la care se adaugă alte trei piese emise de Hanatul Crimeii. Semnalăm prezența a două monede imperiale, un denar de tip unguresc de la Rudolf II și o piesă de trei kreutzeri de la Leopold I. Cele mai recente piese din lotul luat în discuție sunt emisiuni ale Imperiului Otoman și ale Hanatului de Crimeea, în administrarea cărora s-a aflat în acea perioadă Cetatea Albă până la ocuparea ei de către Imperiul rus.

CATALOGUL MONEDELOR⁵⁰ HOARDA DE AUR

Tokta (1290–1312)

Dirhem. Kırım, Caffa sau alt centru?

1. Av. *Han / al-adil / Tokta* în cartuș liniar; cerc perlat; cerc liniar;

Rv. Tamga a Casei lui Batu în centru; în dreapta *duri be*; în stânga *Kırım*; sub tamga 606; totul în cartuș hexalobat; cerc perlat; dublu frapat. Cf. V. Lebedev, *Korpus monet Kryma v sostave Zolotoj Ordy (seredina XIII – konetz XV vv.)*, în *Numizmatika i Faleristika*, 1, 2000, p. 21, fig. 1/7 (b).

Anonimă 1280–1300

Pul. Anepigraf. Bulgar

2. Av. Circular între două cercuri liniare rămășițe de ornament în formă de zigzag. În centru tamgaua Casei lui Batu prost imprimată; tocită, descentrată.

Rv. Rozetă centrală și alte cinci dispuse circular; descentrată. Cf. S. A. Janina, *Džučidskie monety iz raskopok i sborov Kujbyševskoj ekspeditsii v Bolgarakh v 1947–1952 gg.*, în *MIA*, 42, Moscova, 1954, p. 432, nr. 23; A. Z. Singatullina, *Džučidskie monety Povolžskikh gorodov XIII veka*, Kazan, 2003, p. 110, nr. 176.

Tip Costești-Gârla

3. Av. Tamga cu trei picioare, cerc liniar; descentrată.

Rv. Pseudo-legendă arabă în două rânduri; cerc liniar; descentrată. Cf. E. Nicolae, *Monedele de tip Costești-Gârla, în Simpozion de numismatică, dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1903–2003): comunicări, studii și note: Chișinău, 26–28 noiembrie 2003* (în continuare: *SimpozNumis*), București, 2005, tip Costești-Gârla I, tamga Aa sau Ab; cf. nr. 1–2.

4. Av. Neprecizat.

Rv. Pseudo-legendă în trei rânduri. Cf. *Ibidem*, nr. 21–22, cu legenda în două rânduri.

5. Av. Tamga neprecizată.

Rv. Pseudo-legendă arabă în două rânduri.

⁵⁰ Monedele sunt ilustrate în ordinea descrierii, v. Pl. 1–4.

Kutluğboğa
Şehr al-Cedid

6. Av. [bo] / Kutluğ / ğa.

Rv. *Duri be* / [Şehr] al-Cedid. Cf. E. Nicolae, *Monedele de cupru bătute în Oraşul Nou (Şehr al-cedid)*, în *SimpozNumis*, 2003, p. 168–171 și fig. 1.

Seyyid Ahmad (1439–1465)

Orda Bazar

7. Av. În centru în cartuş liniar: *Seyyid / Ahmad / han*; circular: ilizibil; perforată.

Rv. În centru: tamgaa binară; circular de la stânga spre dreapta: [*duri be*] *Or[da Ba]zar*.

Cf. K. Khromov, *Vostočnaja numizmatika v Ukraine. Monety Djučidov XIII–XV vekov*, I, Kiev, 2004, p. 42–43, nr. 8.

8. Av. *Seyyid / Ahmad / han*; circular ilizibil.

Rv. În centru: tamgaa binară; sus [*duri be*] prin părți *Orda Bazar* de la stânga spre dreapta.

Cf. K. Khromov, *op. cit.*, p. 41–42, nr. 7.

Prototip emisiune anonimă: Şehr al-Cedid

Imitație (769 AN/ 28.08.1367–15.08.1368)

9. Av. [*Allah /]Sultan al-adi[l]* / 769/ *amir*. Cifrele 6 și 9 în oglindă; cartuş lobat; fără ornamente.

Rv. *Duri be* / *al-Mahrusa* / *Şehr al-Cedid* / *emir*. Legenda aparent corectă, dar cu omiteri a unor litere. În centru-sus contramarcă circulară cu inscripția *han* redată uzual cu punct în dreapta și în stânga *elif*-ului. Cf. E. Nicolae, *Monedele tătarești din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova*, în *SimpozNumis*, 2007, p. 189, Av. I; Rv. I, a; nr. 49–50.

Prototip emisiune anonimă: Canibek (1342–1357)

Imitație. Saray al-Cedid

10. Av. Rozetă (în centru, petale generate de un traseu liniar din care petalele se desprind în interior ca niște bucle), cu punctele între petale.

Rv. *Saray / duri be / al- Cedid* / [753]. Legendă barbarizată și cu erori. Cf. S. A. Janina, *Monety Zolotoj Ordy iz raskopok i sborov Povolžskoj Arkheologičeskoj Ekspedicii na Tzarevskom gorodišče v 1959–1962 gg.*, în *Povolž'e v srednie veka*, în *MIA*, 1964, Moscova, 1970, p. 202, nr. 31a; pentru tipologia rozetelor vezi E. Nicolae, *Monede din secolele XIII–XIV descoperite în Dobrogea*, în *BSNR*, 92–97, 1998–2003, 2003, 146–151, p. 183 și pl. I, nr. 5, 11 și 14.

EMISIUNI TĂTARO-GENOVEZE

Follar. Isaccea-Saqči ?

11. Av. Tamgaa Casei lui Batu, având la stânga cifrele *v* și *o*, iar la dreapta neclar.

Rv. Cruce având în cantoane siglele ς /T/?/ ζ .

Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Contribuții la studiul emisiunilor monetare și al formațiunilor politice din zona Gurilor Dunării în secolele XIII–XIV*, în *SCIVA*, 32, 1981, 1, p. 93–94, p. 105; fig. 4/11; fig. 3/14. Emisiuni monetare genovezo-tătare, Isaccea-Saqči, 1307–1311/12 tipul I, var. 1; G. Lunardi, *Le monete delle colonie Genovesi*, Genova, 1980, LR1, p. 141; îl atribuie unor colonii genoveze de pe litoralul românesc (Vicina?), datat 1310–1375.

Ulu Muhammad (1421–1423; 1427–1445)

Aspru. Caffa

12. Av. Portalul genovez flancat de trei puncte, în cartuş cvadrilobat perlat. Legendă ilizibilă.

Rv. Tamga a Casei lui Batu cu punct în centru în cartuş circular liniar. Circular [*Sultan al-adil Muhammad*] *han*. Cf. G. Lunardi, *op. cit.*, p. 48–50, C7–C9; O. Retowski, *Genuezo-tatarskie monety (s 6 tabl.)*, în *Izvestia Imperatorskoj Arkheologičeskoj Kommissii*, 18, Sankt-Petersburg, 1906, p. 22, tab. I 13; A. Vilcu, *Un trésor d'aspres de Caffa du XVe siècle découvert en Bulgarie*, în *Annali, Istituto Italiano di Numismatica*, Roma, 2006, 52, p. 172–173, D 5, anii 1429–1433.

**EMISIUNE TĂTARO-VENEȚIANĂ?
Ulu Muhammad?**

Aspru. Tana

13. Av. Litera T în centru în cartuș liniar. Circular spre stânga: *[IMPERA]TOR*.
Rv. În centru tamga a Casei lui Batu în cerc liniar. Circular spre stânga legendă arabă ilizibilă.
Cf. G. Lunardi, *op. cit.*, C 69, p. 120–121.

**MOLDOVA⁵¹
Alexandru cel Bun (1400–1432)**

Dublu groș

14. Av. MONE. ALE[XANDRI]. Cap de bour cu coarnele convergente, însoțit de stea cu cinci raze între coarne, roză cu cinci petale în dreapta și semilună conturnată în stânga; globulă în frunte; cerc perlat.

Rv. W[D. MOLDA]VIENSIS. Scut despicat: în primul cartier trei fascii; al doilea cartier ilizibil; cap de bour cu coarnele convergente broșat cu jumătatea de jos pe centrul șefului; cerc perlat.

Cf. O. Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, p. 28, seria a patra, anii 1415–1430; G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977 (în continuare: *MBR*), p. 61, tip IV, nr. 390.

*Jumătăți de groși
Anepigraf*

15. Av. Cap de bour cu coarnele convergente, însoțit de stea cu cinci raze între coarne, roză cu șase petale în dreapta și semilună conturnată în stânga; cerc perlat.

Rv. Scut despicat: în primul cartier trei fascii, în al doilea cinci flori de crin; cap de bour cu coarnele convergente cu botul broșat pe centrul șefului, însoțit la dreapta de roză cu cinci petale, la stânga de semiluna întoarsă spre stânga. În stânga scutului sigla J ; Cf. *MBR*, p. 62, tip IV, nr. 410.

Anepigraf

16. Av. Cap de bour cu coarnele convergente, însoțit de stea cu cinci raze între coarne, roză cu șase petale în dreapta și semilună conturnată în stânga; globulă în frunte; descentrată; cerc perlat.

Rv. Scut despicat, în primul cartier trei fascii, în al doilea, șapte (?) flori de crin. În dreapta scutului sigla Я; cerc perlat. Cf. *MBR*, p. 63, tip. V, nr. 433, var.

Anepigraf, incus

17. Av. Incus.

Rv. Scut despicat, în primul cartier trei fascii, în al doilea – un număr neclar de flori de crin.

**Roman II (1447–1448)
Anepigraf**

18. Av. Cap de bour cu coarnele convergente, însoțit de o stea între coarne, roză cu cinci petale în dreapta și semilună conturnată în stânga; cerc perlat.

Rv. Scut despicat, în primul cartier trei fascii, în al doilea cap de bour; în dreapta scutului o siglă neclară; cerc perlat. Cf. *MBR*, p. 73, var. b.

**Ștefan cel Mare (1457–1504)
Groși**

19. Av. ✱ MONETA MOLDAVIE. Cap de bour cu coarnele convergente, însoțit de o stea cu cinci raze între coarne, semilună conturnată la dreapta, la stânga roză; surfrapată; cerc perlat.

Rv. ✱ STEFANVS VOIEVODA. Scut despicat, în primul cartier roză surmontată de o cruce de Malta, în al doilea cartier, trei fascii. Cf. *MBR*, p. 78, tip I b (tip general).

---

⁵¹ Mulțumim și pe această cale doamnei dr. Monica Dejan de la Muzeul Bucovinei din Suceava pentru unele sugestii referitoare la identificarea monedelor moldovenești.

20. Av. [✱ MONETA M]OLDAVIE. Cap de bour cu coarnele convergente, însoțit de o stea cu cinci raze între coarne, la dreapta, roză, la stânga semiluna conturnată; cerc perlat.

Rv. [✱ STEFANVS]VOIEVOD[A]. Scut despicat, în primul cartier, roză surmontată de o cruce de Malta, în al doilea cartier, trei fascii; descentrat. Cf. *MBR*, p. 78, tip I a (tip general).

21. Av. ✱ MONETA MOLDAVI. Cap de bour cu coarnele convergente, însoțit de stea cu cinci raze între coarne, la dreapta roză, la stânga semiluna conturnată.

Rv. ✱ STEFANVS VO[IEVO]. Scut cu cruce dublă având capetele ancorate. Cf. *MBR*, p. 78, tip II a (tip general).

Jumătate de groș. Anepigraf

22. Av. Cap de bour cu coarnele convergente, însoțit de o stea cu cinci raze între coarne, semilună conturnată la dreapta, la stânga, roză, cerc perlat.

Rv. Scut despicat, primul cartier roză surmontată de o cruce de Malta; roză pe scut; la stânga scutului semilună conturnată; cerc perlat. Cf. *MBR*, p. 80, tip I b, nr. 625.

Imitație. Anonimă, anepigrafă

23. Av. Cap de bour cu globulă în frunte, stea mare între coarne.

Rv. Neclar. Cf. *MBR*, p. 64–65, tip cruce cu brațele egale.

**Monede contramarcate de Cetatea Albă
Ulu Muhammad (1421–1423; 1427–1445)**

Orda Bazar

24. Av. *Sultan.../al-adil.../...*

Rv. *Duri be Orda [Bazar]*. Contramarcă circulară pe revers: cruce greacă cu patru bezași în cantoane. Cf. V. Lebedev, V. Klokov, *Monety s jugo-vostočnyh okrain Saraja*, în *Tatar Arheologijace* [Kazan], 1–2 (8–9), 2001, p. 23, 51 și p. 42, fig. 1/51; S. Lane-Poole, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, VI, *The Coins of the Mongols in the British Museum, Classes XVIII–XXII*, ed. R. Stuart Poole, Londra, 881, p. 191, 571.

Sayyid Ahmad (1433–1465)

Atelier neprecizat

25. Av. În centru: *Sa[yyyid] Ahmad [han]*. Circular urme de legendă arabă.

Rv. Rămășițe de legendă arabă. Contramarcă circulară pe revers: cruce greacă cu patru bezași în cantoane. Cf. V. Lebedev, V. Klokov, *op. cit.*, p. 24–25, nr. 107 și p. 43, fig. 2/107; K. Khromov, *op. cit.*, p. 44, nr. 9.1–9.2.

HANATUL CRIMEII

Mengli Girey (a doua domnie 880–920 AH/ 1469–1475)

Kyrk-Er, 912 AH

26. Av. *Mengli Girey / bin /Haci Girey*.

Rv. În centru tamgaa; la stânga *duri be*; sus pe un rând de puncte începutul numelui atelierului care se continuă în dreapta tamgalei. Cf. O. Retovskij, *K numizmatike Gireev*, în *Izvestia Tavričeskoj Učenoj Arkhivnoj Komissii*, 18, Simferopol, 1893, pl. 4, nr. 105.

Krim Girey

(prima parte a domniei 1172–1178 AH / 1758–1764)

Bagcisaray

27. Av. *[Ha]n / [Krim] Girey / ben [Devle]t Girey / han*.

Rv. *[Tamga] / be / duri / fi / Bagcisaray / [sene / 1172]*; Fragment. Cf. *Monety khanov dinastii Gireev (Krymskoe Khanstvo) 1440–1783 gg. po materialam rabot O. Retovskogo*, în *Izvestia Tavričeskoj Učenoj Arkhivnoj Komissii*, 18, *Trudy Moskovskogo Numizmatičeskogo Obščestva*, II, 3, Moscova, 1901, p. 240–308; III, 1, 1903, pl. XV, nr. 24.

IMPERIUL OTOMAN⁵²

Bayezid II (886–918 AH / 1481–1512)

Mangâri

28. Av. *Sultan* – sus, *Bayezid* – jos, despărțite de un brâu din semne asemănătoare cu tilda.
Rv. Ornament cu simetrie radială. Cf. N. Kabaklarli⁵³, p. 232, nr. 08–X–97, Bayezid II, fără nume de atelier.

Kostantaniye

29. Av. *Sultan / Bayezid / bin Mehmed han*.

Rv. *Azze duri be / Kostantaniye / sene 903*. Cf. N. Kabaklarli, *op.cit.*, p. 212, nr. 08–Qos–01.

Selim I (918–926 AH/1512–1520)

Aspri. Kostantaniye

30. Av. *Sultan / Selim şah / bin Bayezid han*. Cf. S. Srećković⁵⁴, E; E. Nicolae⁵⁵, tipul I (1512–1514).

Rv. *Nasrühü [be] / azze [duri] / Kostantaniye / sene [91]8*.

Novar

31. Av. *Sultan / Selim / şah / bin / Bayezid han*. Cf. E. Nicolae, *op.cit.*, tipul III (1518–1520); S. Srećković, 2000.

Rv. [*Azze nasrühü duri /] be Serez / [sene 918]*; *Be* descrie un ornament cordiform cu vârful jos. Cf. S. Srećković, 2000, I; E. Nicolae, *op.cit.*, e.

Serez

32. Av. *Sultan / Selim / şah / bin / Bayezid han*. Cf. E. Nicolae, *op.cit.*, tipul III (1518–1520); S. Srećković, *op.cit.*

Rv. [*Azze nasrühü duri /] be Serez / [sene 918]*; *Be* descrie un ornament cordiform cu vârful jos sau sus. Cf. S. Srećković, 2000, I; E. Nicolae, *op.cit.*, e.

Süleyman I (926–974 AH / 1520–1566)

Sidrekapsı

33. Av. *Sultan / Süleyman şah / bin Selim han*. Cf. Srećković 2003, cf. tip F.

Rv. *Azze nasrühü / duri / be Sidrekapsı / [sene / 926]*.

Srebreniçe

34. Av. *Sultan / Süleyman / bin han / Selim*. Cf. S. Srećković 2003⁵⁶, tip H.

Rv. [*Azze nasrühü /] duribe / Srebreniçe / sene / 926*.

Mangâri

35. Av. Rozetă.

Rv. *Duri / be / Kostantaniye / sene / 942*. Cf. N. Pere⁵⁷, nr. 220.

36. Av. Rozetă.

Rv. *Duri / be / Kostantaniye / sene / 942*. Cf. N. Pere, nr. 220.

⁵² Mulțumim și pe această cale domnilor Slobodan Srećković și Eugen Nicolae pentru ajutorul acordat la determinarea unor emisiuni otomane.

⁵³ N. Kabaklarli, *Mangir. Osmanli Imparatorlugu Bakir Paralari Copper Coins of Ottoman Empire 1299–1808*, Istanbul, 1998.

⁵⁴ S. Srećković, *Akches, II, Mehmed II Fatih-Selim I Yavuz*, Belgrad, 2000.

⁵⁵ E. Nicolae, Recenzie la Slobodan Srećković, *Osmanlijski novac na tlu Jugoslavie, Belgrad, 1987, 206 p.*, în *AIIAI*, XXV, 1988, nr. 2, p. 555.

⁵⁶ S. Srećković, *Akches, III, Süleyman I Kanunî 926–974 AH*, Belgrad, 2003.

⁵⁷ N. Pere, *Osmanlilar da madenî paralari*, Istanbul, 1968.

Selim II (974–982 AH / 1566–1574)*Aspri. Edirne*

37. Av. *Sultan / Selim / bin Süleyman / han*. Cf. S. Srećković, 2005⁵⁸ A.
Rv. [*Azze nasrühü*] / *duribe / Edir[ne / 974 /]sene*. Cf. S. Srećković, 2005 II.

Murad III (982–1003 AH / 1574–1595)*Inegöl*

38. Av. Incus.
Rv. [*Azze*] *nasrühü* / [*du*]ri be / *Inegöl / 982 sene*. Cf. S. Srećković, *op.cit.*, 2005, p. 109, nr. 01 sau 02.

Edirne

39. Av. Legendă ilizibilă.
Rv. *Azze nasrühü / duri be / Edirne / 982*.

Kostantaniye

40. Av. *Sultan / Murad bin / Selim / han*; Cf. S. Srećković 2005, tip A1.
Rv. *Azze nasrühü / duri be / Kostantaniye / 98 [2 sene]*.
41. Av. Legendă ilizibilă.
Rv. [*Azze nasrühü*] / *duri be / Kostantaniye [/ 982 sene]*.

Ahmed I (1012–1026 AH / 1603–1617)*Kostantiniye*

42. Av. *Sultan Ahmed bin Mehmed han*, amplasată circular; în centru o rozetă cu șase petale; tip inedit.
Rv. *Azze nasrühü / duri be / Kostantiniye / 1012*; Cf. N. Pere, *op.cit.*, nr. 523.

Osman II (1027–1031 AH / 1618–1622)*Kostantiniye*

43. Av. *Sultan / Osman bin / Ahmed han*.
Rv. *Azze nasrühü / duri be / Kostantiniye / 1027*. Cf. S. Srećković, 2007⁵⁹, p. 196, nr. 04.

Mehmed IV (1058–1099 AH / 1648–1687)*Aspru. Belgrad*

44. Av. *Sultan / Mehmed bin / Ibrahim han*; Srećković 2009⁶⁰, tip A.
Rv. *Azze nasrühü / duri be / Belgrad / 1058*.

Para. Mısır

45. Av. *Sultan Mehmed bin Ibrahim han*.
Rv. *Azze nasrühü duribe Mısır sene 1058*; perforată. Cf. N. Pere, *op.cit.*, nr. 458.

Ahmed III (1115–1143 AH / 1703–1730)*Para*

46. Av. Tuğra.
Rv. *Duribe fi Kostantiniye 1115*. Cf. N. Pere, *op.cit.*, nr. 523.

Mahmud II (1223–1255 AH / 1808–1839)*Para sau aspru*

47. Av. Tuğra.
Rv. (sigla IV) / *duri be / fi Mısır 1223*. Cf. N. Pere, *op.cit.*, nr. 844.

⁵⁸ S. Srećković, *Akches (Volume Four). Selim II Sari-Murad III 974–1003 AH*, Belgrad, 2005.

⁵⁹ Idem, *Akches (Volume Five). Mehmed III-Mustafa I 1033–1032 AH*, Belgrad, 2007.

⁶⁰ Idem, *Akches (Volume Six). Murad IV-Ahmed III 1032–1143 AH*, Belgrad, 2009.

Emitent neprecizat (sec. XVII)

48. Av. Ilizibil.
Rv. Canca, ilizibil.

49. Av și Rv. Ilizibil.

Imitații

Aspri

Prototip Bayezid II

Av. *Sultan / Bayezid / bin Mehmed han*. Cf. N. Pere, 1968, nr. 105; E. Nicolae, Ba; S. Srećković, 2000, B.
Rv. *Azze nasrühü duribe / [...] sene 886*.

Novar

50. Av. Legenda barbarizată cu erori.
Rv. Aparent corectă, barbarizată.

Edirne

51. Av. Legenda aparent corectă.
Rv. *Azze nasrühü duribe / Edirne sene 886*; perforată.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Ungaria

Rudolf II (1576–1608)

Denar. Kremnica

52. Av. RVD · II · RO · I · S · AV · G · H · B · R ; scut în centru.

Rv. PATR ⚔ 1586 ⚔ HUNG; [Patrona Ungariei]; în câmp, K-B. Cf. L. Huszár⁶¹, p. 162, nr. 1059, dar rozetă cu cinci petale, perforat.

Silesia

Leopold I (1658–1705)

3 Kreuzern. Breslau

53. Av. LEOPOLDUS · DG · R[O : I] : S · A : G · H · T · B · R ; bustul împăratului spre stânga.

Rv. ARCHIDUX · AV (CB) DUX · BUR · B · SIL · 16–96; stema; perforat. Cf. *Standard Catalog of World Coins, 1601–1700*, Iola, Wisconsin, 2008, p. 822, nr. KM #471.

Lotul emisiunilor Hoardei de Aur începe cu o monedă de argint de tipul celor bătute în atelierul din Krim în numele hanului Tokta, în anul 606 după Hegiră (**nr. 1**). Potrivit tipologiei stabilite de numismatul ucrainean V. Lebedev⁶², acestui tip monetar îi este caracteristică reprezentarea pe revers a unui cartuş hexalobat. Pe lângă emisiuni datate, au fost înregistrate și monede cu același aspect, dar purtând în locul anului niște sigle (steluțe, cerculețe, **S** inversat, amplasat vertical sau orizontal etc.). Piesa aflată în discuție are imprimat anul de batere, dar redat eronat („606” în loc de „690”). Astfel de greșeli, inclusiv gravarea incompletă a anului, au fost semnalate de O. Iliescu cu ocazia publicării tezaurului de la Oțeleni (Iași)⁶³, considerându-le însă erori de batere și nu contrafaceri, spre deosebire de alte piese din același tezaur cu legende puternic barbarizate, pe care le-a considerat imitații genoveze⁶⁴. Numismatul italian G. Lunardi a

⁶¹ L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, München, 1979.

⁶² Vezi trimerterile din cuprinsul catalogului descoperirilor.

⁶³ O. Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în *ArhMold*, II–III, 1964, p. 263–407; vezi în catalog: nr. 28–31, 35–40 figurează 69 pentru 690; nr. 32–34, figurează 66 pentru 690; nr. 48–49 figurează 06 pentru 690.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 387–390, nr. 82–92 din catalog și p. 393.

situat producerea imitațiilor genoveze după emisiunile hanului Tokta între anii 1298–1299⁶⁵, în timp ce E. Oberländer-Târnoveanu le-a atribuit perioadei anilor 1298–1301, considerând că au fost bătute fie în atelierul de la Isaccea (Saqči), fie într-un atelier mobil care funcționa pe lângă cartierul general al lui Nogay sau Čaka⁶⁶. Cu ocazia publicării unui tezaur descoperit în Bulgaria, care conținea emisiuni cu anul incomplet, monede cu sigle în loc de an și piese cu numele lui Nogay, L. Lazarov a emis ipoteza, potrivit căreia exemplarele găsite ar fi imitații după monedele lui Tokta, dar că nu au fost bătute în atelierul oficial de la Saqči, ci în altul neidentificat încă, situat probabil în sudul Dobrogei⁶⁷. Emisiuni de argint bătute în numele hanului Tokta sau imitații după acestea au fost deja semnalate la Cetatea Albă, majoritatea covârșitoare a pieselor din tezaurul descoperit în anul 1904 fiind alcătuită din astfel de monede⁶⁸. În afară de acest depozit, în spațiul dintre Nistru și Prut au mai fost atestate și alte descoperiri similare, atât în tezaure, cât și izolat. În acest context, menționăm tezaurul încă inedit de la Ismail (Ucraina)⁶⁹; de asemenea, un alt tezaur descoperit recent lângă satul Inești (raionul Telenești, Republica Moldova)⁷⁰, câteva piese izolate găsite în tumuli, cum ar fi cele de la Ploskoe, Sucleia și Tiraspol⁷¹, dar și la Costești (raionul Ialoveni)⁷², la care se adaugă altele fără loc sigur de descoperire. Din spațiul Moldovei medievale provin alte două tezaure importante, care conțin asemenea exemplare, cum ar fi cel de la Oțeleni (jud. Iași)⁷³ și cel de la Prăjești (jud. Bacău)⁷⁴. În cuprinsul acestora, dar și în altele provenite din Dobrogea⁷⁵, Bulgaria⁷⁶, Crimeea⁷⁷, au fost observate atât monede datate, cât și cu sigle în loc de an⁷⁸. Îngroparea tezaurului de la Cetatea Albă, dar și a celui de la Inești, poate fi pusă în contextul ciocnirilor armate dintre Tokta și Nogay din anii 1297/1298–1299/1300.

Tipul reprezentat prin moneda **nr. 2** a fost datat de S. Janina în baza descoperirilor izolate de la Bolgar, fiind atribuit atelierului de la Bolgar. Analiza stratigrafică a acestora a stabilit situarea lor cronologică între anii 1280–1300, dar și rămânerea lor în circulație până în perioada lui Uzbek și Canibek⁷⁹. Datarea generală între anii 1280–1300 corespunde cu perioada de ascensiune a lui Nogay în cadrul Hoardei de Aur, iar amplasarea tamgalei Casei lui Batu în defavoarea numelui hanului indică accentuarea conștientă a ideii succesiunii puterii în Hoarda de Aur și slăbirea importanței hanilor stăpânitori din acea perioadă⁸⁰.

Lista emisiunilor Hoardei de Aur este continuată de câteva piese atribuite unor ateliere localizate în Basarabia. Primele trei dintre acestea (**nr. 3–5**) îmbogățesc lista emisiunilor de cupru cunoscute ca fiind de tip Costești-Gârla atestate la Cetatea Albă. Acest tip monetar, intrat în literatura de specialitate de mai multă vreme, a beneficiat recent de un studiu special semnat de E. Nicolae⁸¹. În baza unui lot de monede descoperit

⁶⁵ G. Lunardi, *op. cit.*, p. 33 și 42–43.

⁶⁶ E. Oberländer-Târnoveanu, *Inceputurile prezenței tătarilor în zona Gurilor Dunării în lumina documentelor numismatice*, în *Originea tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă*, coord. T. Gemil, București, 1997, p. 93–128.

⁶⁷ L. Lazarov, *Klad s djučidskimi monetami iz mestnosti „Ravna Gora” u sela Obročisče vblizi Balčika*, în *Stepi Evropy v epokhu srednevekov’ja. Zolotoordynskoe vremja*, 6, Donetsk, 2008, p. 410.

⁶⁸ G. Fedorov-Davydov, *Klady djučidskikh monet...*, p. 95–192.

⁶⁹ E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 117.

⁷⁰ A. Boldureanu, *The Tartar coin hoard discovered in Inesti, Telenesti (XIIIth century – beginning of the XIVth century)*, în *XIV International Numismatic Congress, Abstracts of Papers*, Glasgow, 2009, p. 120–121. Dintre cele 570 de monede din tezaur au fost examinate doar 25 de exemplare.

⁷¹ V. Goškevič, *Pogrebenija datirovannye džučidskimi monetami*, în *Visnik Odes’koj komisii kraeznavstva*, 4–5, Odessa, 1930, p. 104–105.

⁷² A. Boldureanu, *Cronica descoperirilor numismatice (III)*, în *Tyragetia*, s.n., III [XVIII], 2009, 1, p. 349, nr. 4.

⁷³ O. Iliescu, *op. cit.*, vezi nr. 32, 34, 39, 41, 43, pe care anul apare 66 pentru 690; nr. 4.

⁷⁴ O. Iliescu, P. Țarlungă, *Un tezaur monetar de la sfârșitul secolului al XIII-lea descoperit la Prăjești (jud. Bacău)*, în *Carpica*, XXIII, 1992, p. 247–257.

⁷⁵ O. Iliescu, G. Simion, *Le grand trésor de monnaies et lingots des XIIIe et XIVe en Doubroudja Septentrionale. Note preliminaire*, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, II, 1–2, 1964, p. 217–228; E. Oberländer-Târnoveanu, G. Mănuclu-Adameșteanu, *Monede din secolele XII–XIV descoperite la Nufăru (jud. Tulcea)*, în *Peuce*, IX, 1984, p. 257–266.

⁷⁶ L. Lazarov, *op. cit.*, p. 407–414.

⁷⁷ M. G. Kramarovskij, V. D. Gukin, *Poselenie Bokataš II, III*, Sankt-Petersburg, 2006, p. 312, nr. 30; p. 313, nr. 46.

⁷⁸ Până în prezent numismații nu au ajuns la un consens referitor la statutul, prototipul, locul baterii și chiar datarea emisiunilor purtând sigle în loc de an, însă discuția depășește cadrul studiului de față.

⁷⁹ S. A. Janina, *Djučidskie monety... 1954*, p. 433.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ E. Nicolae, *Monedele de tip Costești-Gârla... Vezi aici și istoricul cercetării cu bibliografia*.

la Hansca și Costești, aflate în colecții private, au fost stabilite două tipuri de emisiuni și mai multe variante ale tamgalei pe respectivele emisiuni. Autorul consideră că piesele puteau fi bătute în perioada de după izbucnirea războiului civil din Hoarda de Aur și până la începutului activității atelierului monetar al Orașului Nou (1359–1363) și pledează în privința locului baterii pentru Costești în defavoarea Cetății Albe⁸².

Atelierul de la Şehr al-Cedid este reprezentat în acest lot de o monedă de cupru (**nr. 6**). Emiterea acestor piese, realizate prin surfraparea monedelor de tip rozetă, a fost situată în perioada anilor 1365–1366⁸³. Eugen Nicolae presupune că baterea acestora a putut fi efectuată în scopul retragerii argintului de pe piață, aceste emisiuni fiind acceptate și la plata taxelor în defavoarea altor emisiuni tătărești de cupru, iar argintul obținut prin distribuirea lor a fost utilizat pentru producerea monedelor de argint în anii Hegirei 769 și 770⁸⁴. Recent a fost propusă identificarea legendei de pe aversul monedelor cu numele lui Kutlubuga, personaj care a jucat un rol important în istoria spațiului dintre Prut și Nistru⁸⁵. Emisiunile de cupru ale Orașului Nou marchează începutul manifestării tendințelor de emancipare a conducătorilor locali față de Hoarda de Aur⁸⁶.

Monedele cu **nr. 7** și **8** din catalog reprezintă emisiuni atribuite hanului Seyyid Ahmad (1433–1465) bătute la Orda Bazar. Descoperirile monetare au demonstrat că monedele acestui han, alături de alte emisiuni tătărăști de argint din secolul al XV-lea, au servit ulterior drept bază pentru satisfacerea cererii de numerar pe piața Țării Moldovei în condițiile lipsei de monedă proprie, prin contramarcarea acestora la Cetatea Albă⁸⁷.

În ceea ce privește cele două imitații locale după emisiunile Hoardei de Aur, putem spune că prima dintre ele (**nr. 9**) imită o emisiune anonimă de tip Şehr al-Cedid, a anului Hegirei 769, din grupa I, potrivit tipologiei făcute de către E. Nicolae, în care au fost incluse piesele cu titlul *emir* pe avers, față de cele din grupa II, care au același titlu pe revers⁸⁸. Acest titlu a fost atribuit principelui Dimitrie, presupus a fi succesorul lui Kutlubuga⁸⁹. Analiza piesei făcută după fotografia care ne-a stat la dispoziție nu ne permite stabilirea metalului din care a fost bătută moneda, dar aspectul acesteia, legenda degradată, conținând și omisiuni de litere, precum și figurarea în oglindă a unor cifre, ne face să credem că piesa este o imitație. Ținem să menționăm că erori legate de redarea în oglindă a anilor de pe monede, legende incomplete sau cu greșeli au fost deja semnalate și pentru emisiunile de argint ale Orașului Nou⁹⁰, inclusiv pentru monedele anului 769 din tezaurul de la Săseni⁹¹, dar în acele cazuri neglijența putea fi legată de folosirea unor meșteri mai puțin abili sau de lucrarea în grabă a ștanțelor în condițiile relansării unei producții monetare în regim de urgență⁹². Moneda aflată în discuție poartă o contramarcă care i-a fost aplicată pentru a certifica astfel rămânerea ei în circulație. Contramarcă este de formă circulară, având inscripția *han* redată uzual, adică cu finala în stânga *elif*-ului și a fost aplicată pe revers. De obicei, contramărcile cu inscripția *han* figurau pe emisiunile Hoardei de Aur în două variante: cu finala aplicată pe litera precedentă, considerată mai timpurie, atribuită de S. Janina hanului Abdallah (1362–1369)⁹³ și alta cu finalul plasat dedesubtul primelor două litere, atestat de obicei pe emisiunile lui Uzbek, aflat recent și pe o monedă de cupru din timpul lui Toktamâș, fapt ce presupune datarea ei la sfârșitul secolului al XIV-lea⁹⁴.

Moneda **nr. 10** aparține categoriei de emisiuni cu rozetă pe avers, bine reprezentate în descoperirile

⁸² *Ibidem*, p. 93.

⁸³ E. Nicolae, *Două monede din perioada de sfârșit a dominației Hoardei de Aur la vest de Nistru*, în *SimpozNumis*, 2002, p. 146.

⁸⁴ Idem, *Monedele de cupru bătute în Orașul Nou (Şehr al-cedid)*, în *SimpozNumis*, 2003, p. 168.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 167–179.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 174.

⁸⁷ Vezi mai jos discuția referitoare la emisiunile moldovenești autonome.

⁸⁸ E. Nicolae, *Monedele tătărești din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova*, în *SimpozNumis*, 2007, p. 189.

⁸⁹ Idem, *Monedele de cupru...*, p. 174–175.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 172, fig. 5.

⁹¹ E. Nicolae, *Monedele tătărești...*, p. 189.

⁹² *Ibidem*, p. 168–169.

⁹³ S. A. Janina, *Djučidskie monety...1954*, p. 454, nr. 146.

⁹⁴ V. P. Lebedev, V. M. Pavlenko, A. I. Bugačev, *Komplex mednykh monet s Madjaskogo gorodišča*, în *Trudy mezhdunarodnykh numizmatičeskikh konferencii. Monety i deneznoe obraščenie v mongol'skikh gosudarstvakh XIII–XV vekov*, I, Saratov, 2001; II, Murom, 2003; III, Moscova, 2005, p. 134, nr. 85 și 138, pl. 7, nr. 85; E. Nicolae, M. Ciocanu, *Klad serebrjanykh monet Zolotoj Ordj, obnaružennyj v s. Ivancea, Orkhejskij raion*, în *Stratum plus*, 6, 2005–2009, p. 318.

izolate de pe întreg teritoriul Hoardei de Aur. Piesa aflată la Cetatea Albă are varianta de rozetă cu șase petale figurate de un traseu liniar (din care se desprind în interior ca niște bucle) în jurul cercului central⁹⁵. Acest tip monetar a fost bătut la Saray și a fost inițiat de Canibek (vezi trimiterile din catalog). Inscripția barbarizată de pe reversul exemplarului din lotul prezentat ne sugerează că piesa ar fi o copie după emisiunile din 753 AH, însă destul de bine executată. În baza mai multor piese de acest fel provenite de la Orheiul Vechi și Costești, E. Nicolae datează imitarea acestora după anul 1357, în perioada luptelor pentru putere în Hoarda de Aur, în diverse centre, inclusiv și la Dunărea de Jos⁹⁶.

Prima monedă din lotul emisiunilor tataro-genoveze reprezintă un *follar* (nr. 11), atribuit de E. Oberländer-Târnoveanu atelierului de la Isaccea / Sakči, tip pe care îl datează în perioada anilor 1307–1311/12⁹⁷. O. Iliescu a presupus baterea acestora în unul dintre orașele medievale de la Dunărea de Jos: Vicina, Chilia sau Licostomo⁹⁸. G. Lunardi⁹⁹, dar și numismatul ucrainean K. Khromov¹⁰⁰ consideră că acestea au fost bătute de Vicina. Această piesă îmbogățește dosarul acestor emisiuni, semnalate în afara Dobrogei, iar publicarea mai multor piese de acest tip va permite în viitor descifrarea exactă a legendelor de pe ambele fețe, precum și stabilirea locului lor de batere.

A doua monedă din această categorie (nr. 12) este o piesă bătută la Caffa în numele lui Ulu Muhammad, aparținând grupei D 5, datată în perioada anilor 1429–1433, potrivit tipologiei făcute de A. Vîlcu cu ocazia cercetării unui tezaur provenit din Bulgaria¹⁰¹. Potrivit autorului, această perioadă coincide cu stabilitatea politică relativă din Hoarda de Aur ca urmare a înfrângerii lui Barak în anul 1428 și instaurarea puterii lui Ulu Muhammad în Crimeea.

Moneda nr. 13 din catalog aparține unui tip pus în evidență încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea de O. Retowskij¹⁰². Autorul l-a atribuit Caffei, bazându-se pe asemănarea reversului pieselor cu emisiunile tataro-genoveze de Caffa din perioada de domnie a hanului Ulu Muhammad (1420–1445) și a ducelui milanez Filippo Maria Visconti (1421–1435), dar și datorită tangalei cu semilună care apare pe câteva exemplare, presupusă a fi o stemă a Caffei. Menționăm că O. Retowskij era totuși tentat să vadă în sigla T monograma coloniei Tana de la Marea Azov¹⁰³. Ulterior, completarea tabloului emisiunilor i-a permis aceluiași autor să înregistreze șase variante de emisiuni¹⁰⁴ și să reconstituie legenda latină care înconjoară litera T: *IMPERATOR*¹⁰⁵. Propunerea lui O. Retowski referitoare la atribuirea acestei emisiuni coloniei Tana a fost preluată ulterior și de alți cercetători¹⁰⁶.

Recent a fost contestată atât atribuirea acestei emisiuni, cât și datarea ei. Astfel, V. Kirilko înaintează ipoteza apartenenței acestui tip monetar principatului Teodoro, optând însă în favoarea baterii lor la Caffa¹⁰⁷. Cercetătorul ucrainean și-a justificat afirmațiile prin absența acestor piese în descoperirile din zona Tanei, dar făcând referință și la practica monetară a coloniilor genoveze din regiunile învecinate, potrivit căreia

⁹⁵ E. Nicolae, *Monede din secolele XIII–XIV...*, p. 183.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ E. Oberländer-Târnoveanu, *Contribuții la studiul emisiunilor monetare și al formațiunilor politice din zona Gurilor Dunării...*, p. 93–94, p. 105; fig. 4/11; fig. 3/14. Emisiuni monetare genovezo-tătare, Isaccea-Saqči, 1307–1311/12 tipul I, var. 1

⁹⁸ O. Iliescu, *Emisiuni monetare ale orașelor medievale de la Dunărea de Jos*, în *Peuce*, II, 1997, p. 263–264.

⁹⁹ G. Lunardi, *op. cit.*, LR1, p. 141.

¹⁰⁰ K. Khromov, *The rare Tartar-Genoese copper coin*, ONS, NL, 162, p. 17; <http://www.onsumis.org/articles/tatar-genoese.shtml>.

¹⁰¹ A. Vîlcu, *Un trésor d'aspres de Caffa du XVe siècle découvert en Bulgarie*, în *Annali, Istituto Italiano di Numismatica*, Roma, 2006, 52, p. 172.

¹⁰² O. Retowskij, *Genuezko-tatarskie monety goroda Kaffy*, în *Izvestija Tavričeskoj Učenoj Arkhivnoj Kommissii*, nr. 29, Simferopol, 1899, pp. 1–52.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 51.

¹⁰⁴ Idem, *Genuezko-tatarskie monety goroda Kaffy*, III, în *Izvestija Tavričeskoj Učenoj Arkhivnoj Kommissii*, nr. 29, Simferopol, 1902, p. 1–18; idem, *Genuezko-tatarskie monety*, în *Izvestija Imperatorskoj Arkheologičeskoj kommissii*, 18, Sankt-Petersburg, 1906, p. 69–70 și pl. VI/1–5.

¹⁰⁵ Idem, *Genuezko-tatarskie monety*, în *Izvestija Imperatorskoj Arkheologičeskoj Kommissii*, 51, Petrograd, 1914, p. 1–16.

¹⁰⁶ A. L. Jakobson, *Srednevekovyj Krym*, Moskva-Leningrad, 1964, p. 111; G. Lunardi, p. 36–37; p. 120–121.

¹⁰⁷ V. Kirilko, *Aspry s bol'sim „T” na litzevoj storone: opyt interpretatzii*, în *Stratum plus*, 6, 1999, p. 137–141.

majusculele din compoziția de bază a legendei corespundeau numelui seniorului, dar nu orașului¹⁰⁸. Discuția a fost reluată de G. Kozubovskij, care observând prezența dominantă a siglei **T** în compoziția majorității monogramelor stăpânilor principatului, presupune că această siglă, pe care o identifică și cu o cruce, putea servi drept emblemă comună a monogramelor menționate și ar putea fi pusă în legătură cu însăși denumirea principatului Teodoro¹⁰⁹. Datorită faptului că n-au fost înregistrate piese care ar purta tamgaua girayzilor, G. Kozubovskij datează monedele în perioada anterioară instalării acestora în Crimeea (1441–1442). Observând asemănări cu asprii de Caffa care poartă numele lui Ulu Muhammad, același autor presupune baterea lor în perioada instalării acestuia în Crimeea¹¹⁰. În ceea ce privește locul de batere a monedelor, autorul optează pentru Mangop, capitala principatului, sau pentru una din cetățile teodoriților¹¹¹.

În opoziție cu cei doi cercetători ucraineni, numismații români A. Vîlcu și E. Oberländer-Târnoveanu consideră că monedele cu sigla **T** au aparținut totuși coloniei Tana, acestea fiind bătute de autoritățile venețiene. A. Vîlcu, identificând tamgaua Casei lui Batu redată în maniera emisiunilor din secolul al XIV-lea, a atribuit monedele perioadei de cârmuire a lui Ulu Muhammad, după restabilirea unității Hoardei de Aur de către acesta și le datează în anul 1428, iar prezența lui Ulu Muhammad la Tana în august 1428, fapt confirmat de unele surse venețiene, reprezintă un argument în favoarea acestei opinii¹¹². Numismatul E. Oberländer-Târnoveanu plasează începuturile baterii de aspri bilingvi la Tana după anul 1421, considerându-i contemporani cu cei bătuți la Caffa în numele lui Filippo Maria Visconti și Ulu Muhammad pe care apare tamgaua veche a Casei lui Batu¹¹³. Cu ocazia publicării tezaurului din Bulgaria, menționat mai sus, cercetătorul A. Vîlcu include acest tip de aspri în grupa D, pe care îl datează între anii 1428–1433, iar tipul D1 care poartă tamgaua veche a Casei lui Batu îl consideră drept manifestarea puterii supreme a hanului Ulu Muhammad în Hoarda de Aur după înfrângerea rivalilor săi¹¹⁴.

Majoritatea asprilor cu litera **T** provin din descoperiri aflate în Crimeea, fiind totodată o prezență mai rară în tezaure. În acest sens menționăm tezaurul de la Kerč, descoperit în 1911, alcătuit din 4157 exemplare, printre care doar 20 de aspri cu litera **T**¹¹⁵. În anul 2002 a fost găsit tezaurul de la Kyrk-Er, în care, dintre cele 4287 de monede, 21 de exemplare sunt aspri cu sigla **T**¹¹⁶. Alte două exemplare, aflate în colecția Muzeului de Arheologie din Odesa au fost găsite izolat la Cetatea Albă¹¹⁷. Constatăm faptul că atât piesele publicate anterior de O. Retowski, cât și cele din tezaurul de la Kyrk-Er, publicat recent, sunt prost imprimate, fapt care face aproape imposibilă citirea exactă a legendelor de pe ambele fețe¹¹⁸. Revenind la moneda din lotul de la Cetatea Albă ținem să menționăm că și ea este defectuos imprimată. Astfel, din legenda care înconjoară sigla **T** de pe reversul piesei¹¹⁹, de la dreapta la stânga, putem distinge cu dificultate ultimele trei litere: (...TOR). Pe avers, în manieră neglijentă este redată legenda arabă de la stânga la dreapta din care putem distinge doar cuvântul *han*.

Seria monedelor moldovenești descoperite la Cetatea Albă începe cu piese de la Alexandru cel Bun și numără trei exemplare. Primele două (**nr. 14–15**) sunt un dublu gros și o jumătate de gros a tipului IV. Pe piesa de jumătate de gros este vizibilă sigla **L** răsturnată la stânga scutului. Aceluiași emitent îi aparține moneda cu **nr. 16**, de tip V, având în dreapta scutului sigla **Я**. Semnalăm și o piesă cu aversul incus (**nr. 17**).

¹⁰⁸ Autorul face referință la emisiunile monetare publicate de G. Lunardi.

¹⁰⁹ G. A. Kozubovskij, *Ob odnoj gruppe asprov, în Pričernomor'e, Krym, Rus' v istorii i kul'ture. Materialy Sudakskoj mezhdunarodnoj naučnoj konferenzii (18–21 sentjabrja 2006 g.)*, II, Kiev – Sudak, 2006, p. 88–195.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 190.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 193.

¹¹² A. Vîlcu, *Un trésor d'aspres de Caffa...*, p. 173, nota 41 și 42.

¹¹³ E. Oberländer-Târnoveanu, *Notes on the coinage of the Venetian Colony of Tana, during the 14th–15th Century*, în *Români în Europa medievală ...*, p. 550.

¹¹⁴ A. Vîlcu, *Un trésor d'aspres de Caffa...*, p. 173, nota 41 și 42.

¹¹⁵ O. Retowski, *op. cit.*, p. 1–16.

¹¹⁶ V. Majko, *Kyrk-Erskij klad gorodišča Čufut Kale v Jugo-Zapadnom Krymu*, Kiev, 2007. Din componența tezaurului fac parte 2127 de emisiuni italiene, inclusiv și ducații de aur, 2123 de monede tătărești, 32 de emisiuni girayde, două monede bizantine, dintre care una de Trapezunt, un gros moldovenesc de la Alexandru cel Bun, o emisiune de Rjazan și o monedă arabă de cupru.

¹¹⁷ G. A. Kozubovskij, *op. cit.*, p. 190; pl. 1, nr. 7–8.

¹¹⁸ Printre monedele de la Kyrk-Er au fost semnalate și două emisiuni mai deosebite (V. V. Majko, V. Majko, *op. cit.*), cum ar fi exemplarul cu contramarcă de tip Asprokastron (p. 89, nr. 990 și fig. 45/990) și un dirhem atribuit lui Uzbek cu o contramarcă ce reprezintă sigla **T** (p. 89, nr. 4286 și fig. 46/4286).

¹¹⁹ Considerăm că la fel ca și pe alte emisiuni tătaro-genoveze cum ar fi cele atribuite coloniilor Vicina sau Asprokastron, aversul monedei este partea cu tamga (G. Lunardi, *op. cit.*, p. 141, 142).

Presupunem că și aceasta aparține perioadei de domnie a lui Alexandru cel Bun sau urmașilor acestuia, astfel de exemplare fiind observate și între descoperirile monetare de la Suceava¹²⁰. Prezența acestora la Suceava a fost legată de nevoia sporită de numerar într-o perioadă de dezvoltare intensă a orașului, într-o epocă de confruntări interne, declanșate în perioada de după moartea lui Alexandru cel Bun¹²¹. Cu toate că au fost atestate și emisiuni de la alți emitenți¹²², monedele lui Alexandru cel Bun sunt cele mai numeroase emisiuni moldovenești semnalate la Cetatea Albă până în prezent. Aici se înscrie și tezaurul descoperit în anul 1974 în zona de la est de porțile principale ale cetății, alcătuit din 26 de monede moldovenești de la Alexandru cel Bun (o piesă de doi groși și 25 de jumătăți de groși)¹²³. Observăm că și în seria monedelor moldovenești descoperite în timpul săpăturilor arheologice din anii 1970–1982, o mare parte o alcătuiesc emisiunile monetare din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, cum ar fi dublu groș (1 ex.), groși (3 ex.), jumătăți de groși (18 ex.)¹²⁴, situație care se confirmă și în cazul tezaurului recuperat în anul 1946¹²⁵.

Eșantionul monedelor moldovenești cuprinde și o jumătate de groș anepigraf (**nr. 18**), având în dreapta scutului o siglă neclară, bătut de Roman II. Monedelor acestui emitent le este specifică amplasarea pe revers a unui cap de bour în cel de-al doilea câmp al scutului. Roman II a bătut groși și jumătăți de groși. Toate exemplarele cunoscute sunt din bronz¹²⁶.

Din perioada domniei lui Ștefan cel Mare provin patru exemplare: doi groși și o jumătate de groș, care aparțin tipului I (**nr. 19–20, 22**), iar cea de-a patra piesă (**nr. 21**) reprezintă tipul II.

Lista monedelor moldovenești cuprinde o piesă care pare a fi o imitație după emisiunile anonime ale tipului cu o cruce și brațele egale (**nr. 23**). Imaginea de pe reversul piesei ar sugera o cruce, dar brațele acestea sunt redată sub unghiuri diferite, iar siglele care o înconjoară sunt neclare.

Cele două monede tătarești de argint au aplicate contramărci de tip Asprokastron. Această contramarcă reprezintă o cruce greacă cu patru bezanți în cantoane. Pe ambele exemplare contramărcile au fost executate pe revers. Prima monedă contramarcată (**nr. 24**) a fost bătută pentru Ulu Muhammad (1421–1423; 1427–1445)¹²⁷, probabil, la mijlocul perioadei de domnie, dar înainte de anul 1433, la Orda Bazar¹²⁸. Exemplarul menționat poartă pe revers tamgaua binară și cea în formă de liră și reprezintă tipul intermediar între emisiunile bătute în prima domnie și cele emise după 1433, când pe arena politică se propulsează Küçük Muhammad (1432–1459)¹²⁹. Apariția celor două tamgale pe acest tip monetar, a fost explicată prin extinderea puterii lui Ulu Muhammad nu numai în regiunea Bulgar, unde se utiliza tamgaua tarak (în formă de liră), dar și în zona de pe cursul inferior al fluviului Volga și în Crimeea, unde era folosită tamgaua binară¹³⁰. O piesă de același tip de la Ulu Muhammad, contramarcată și de această dată pe revers, a fost identificată printre monedele descoperite în așezarea medievală din preajma localității actuale Tarasova (raionul Rezina, Republica Moldova)¹³¹, dar și în depozitul de la Kyrk-Er din Crimeea¹³². Monede emise de hanul Ulu Muhammad au mai fost semnalate pe teritoriul Moldovei istorice. Astfel, în tezaurul descoperit la Ruseni (raionul Anenii Noi, Republica Moldova), din cele 50 de emisiuni de argint, marea majoritate a monedelor provin din perioada lui Ulu Muhammad¹³³.

Cea de-a doua piesă contramarcată (**nr. 25**) reprezintă o monedă bătută de Seyyid Ahmad (1433–1465), având și aceasta contramarcă pe revers, a cărui atelier n-am reușit să-l identificăm¹³⁴. Pe teritoriul Moldovei au fost atestate anterior emisiuni de argint contramarcate de la hanul Sayyid Ahmad. Astfel, printre monedele

¹²⁰ M. Dejan, B. Niculică, *Monede medievale descoperite în apropierea bisericii Sf. Simion din Suceava*, în *BSNR*, 98–103, 2004–2009 (2009), 152–157, p. 124.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² E. R. Štern, *Raskopki v Akkermane...*, p. 92–101; A. A. Kravčenko, *Srednevekovyj Belgorod...*, p. 117.

¹²³ *Vezi, supra* nota 19 și 20.

¹²⁴ L. Dergaceva, *Tezavratzia Alexandra Dobrogo...*, p. 90–92; idem, *Monede medievale moldovenești...*, p. 412–413.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 409.

¹²⁶ O. Iliescu, *op.cit.*, p. 31.

¹²⁷ V. Lebedev, V. Klokov, *op. cit.*, p. 23, nr. 51 și p. 42, fig. 1/51.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 26.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 27.

¹³¹ E. Nicolae, *Date noi privind monedele...*, p. 219–220, nr. 3 și fig. 3.

¹³² V. Majko, *op. cit.*, p. 146, nr. 991.

¹³³ *Ibidem*, p. 222; K. Khromov, *op.cit.*, p. 41–42, nr. 7; V. Lebedev, V. Klokov, *op. cit.*, p. 4, nr. 6–1 și p. 42, fig. 1/68–91.

¹³⁴ K. Khromov, *op.cit.*, p. 41–42, nr. 7; V. Lebedev, V. Klokov, *op. cit.*, p. 4, nr. 6–1 și p. 42, fig. 1/68–91.

cu contramarcă de tip Asprokastron din tezaurul de la Cârpiți au fost identificate două exemplare emise de Seyyid Ahmad (1433–1465), una bătută la Orda Bazar, iar cealaltă într-un atelier neprecizat¹³⁵. De asemenea, au fost semnalate și emisiuni ale acestui emitent purtând o altă contramarcă decât crucea greacă cu patru discuri în cantoane. Recent a fost publicată o monedă bătută de Seyyid Ahmad, descoperită la Orheiul Vechi, care purta contramarcă de tipul cu patru discuri în careu, aplicată de această dată pe aversul piesei¹³⁶.

Contramărci de tip Asprokastron au fost semnalate încă la începutul secolului trecut și pe emisiuni ale lui Küçük Muhammad și ale fiului său, bătute la Haci Tarkhan¹³⁷. Într-un tezaur încă inedit, descoperit în apropiere de Cetatea Albă, la Palanca (raionul Ștefan Vodă, Republica Moldova), între 98 de emisiuni tătărești din perioada Toktamâș – Küçük Muhammad, au fost identificate cinci piese cu contramărci de tip Asprokastron, două dintre ele fiind datate de E. Nicolae în anul 1420 după citirea parțială a anilor Hegirei¹³⁸. Menționăm că în tezaurul de la Kyrk-Er a fost atestată o piesă cu contramarcă aflată în discuție: pe un aspru de tipul celor cu T¹³⁹, imprimată pe reversul monedei¹⁴⁰. Aplicarea unei contramărci de tip Asprokastron pe o emisiune de cupru a fost recent contestată¹⁴¹, acestea fiind atestate sigur doar pe monedele de argint.

Plecând de la cuprinsul tezaurului de la Palanca, dar și a celorlalte exemplare cunoscute, E. Nicolae propune datarea contramărcilor de tip Asprokastron înainte de anul 1437, când Ulu Muhammad se retrage pe Volga superioară, și înainte de inaugurarea de către Haci Giray (1428–1466) a emisiunilor monetare în numele său, în Crimeea, în jurul anilor 1441–1442¹⁴². Numismatul E. Oberländer-Târnoveanu optează pentru datarea acestora în a doua parte a anilor 60 și începutul anilor 70 ai aceluiași secol, bazându-se pe cronologia tezaurilor care conțin piese contramărcate, dar și pe alte argumente metrologice¹⁴³.

Piese de contramărcate din lotul prezentat de noi, dar și moneda cu contramarcă de tip Asprokastron din tezaurul de la Kyrk-Er demonstrează însă că fenomenul contramărcării monedelor tătărești de argint a putut avea loc în deceniile trei și patru ale secolului al XV-lea, după cum consideră și E. Nicolae, iar scopul acestei acțiuni a fost stabilirea cursului emisiunilor tătărești cu valoare scăzută pătrunse pe piață.

Lotul prezentat de noi cuprinde și două emisiuni ale Hanatului Crimeii. Prima dintre acestea (**nr. 26**) a fost emisă la Kyrk-Er în a doua perioadă de cârmuire a hanului Mengli Girey (1469–1475), iar cea de-a doua (**nr. 27**), care reprezintă un fragment, a fost bătută la Bakhçisaray în numele lui Kırım Girey (1758–1764) la 1172 AH.

O altă categorie de monede include 24 de emisiuni otomane, cele mai timpurii provenind din perioada de cârmuire a sultanului Bayezid II. Emisiunile acestuia, doi mangâri, poartă numele sultanului, primul (**nr. 28**) nedatat și fără indicarea atelierului, iar cel de-al doilea (**nr. 29**) este din anul 903 AH, bătut la Kostantaniye. Întrucât mangării au circulat, în general, doar în interiorul Imperiului Otoman, prezența acestor monede la Cetatea Albă aflată sub administrație otomană este firească. Pe teritoriul Moldovei a fost atestat un mangâr de la același sultan și în componența tezaurului de la Forăști (jud. Iași), bătut și acesta la Kostantaniye¹⁴⁴. Descoperirile monetare din teritoriile românești administrate de otomani, dar și din alte zone, demonstrează faptul că atelierul de la Constantinopol a fost principalul producător de mangâri în acea epocă¹⁴⁵.

¹³⁵ Monedele au fost determinate de E. Nicolae (*Date noi privind monedele...*, p. 222–223) după ilustrația lui E. Oberländer-Târnoveanu, *Emisiunile monetare...*, p. 338, pl. 4/H și pl. 4/G.

¹³⁶ E. Nicolae, *Date noi privind monedele și contramărcile de tip Asprokastron*, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*, ed. C. Luca et I. Căndea, București – Brăila, 2009, p. 222–223 și fig. 3. Piesa este de același tip cu exemplarul identificat de E. Nicolae printre emisiunile de la Cârpiți. Vezi și E. Oberländer-Târnoveanu, *op.cit.*, p. 338, pl. 4/G.

¹³⁷ *Ibidem*, *op.cit.*, p. 338, nota 139.

¹³⁸ E. Nicolae, *op.cit.*, p. 223.

¹³⁹ V. Majko, *op. cit.*, p. 91 și p. 94, fig. 46/990.

¹⁴⁰ Vezi mai sus discuția referitoare la aceste piese.

¹⁴¹ E. Nicolae, *op.cit.*, p. 221–222 și nota 19.

¹⁴² *Ibidem*, p. 225.

¹⁴³ E. Oberländer-Târnoveanu, *op.cit.*, p. 341.

¹⁴⁴ M. Blaskó, E. Nicolae, *Contribuții la studiul monedelor de cupru otomane din secolele XV–XVI*, în *BSNR*, 77–79, 1983–1985 (1986), 131–132, p. 301 și pl.1/14; E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451–1512*, Chișinău, 2003, p. 111 și pl. IX/11.

¹⁴⁵ E. Nicolae, *op.cit.*, p. 103.

Perioada de cîrmuire a sultanului Selim I, care s-a aflat la Cetatea Albă în perioada luptelor cu frații săi pentru succesiune la tron¹⁴⁶, este reprezentată prin trei aspri. Primul aspru (**nr. 30**), bătut la Kostantaniye, a fost datat de numismații români în perioada 1512 – august 1514, în funcție de aspectul monedelor, evenimentele militare majore din imperiu, dar și de structura descoperirilor monetare, fiind inclus în grupa I¹⁴⁷. Următorii doi aspri fac parte din grupa a III-a de emisiuni ale lui Selim I, încadrați de către aceiași cercetători în perioada anilor 1518–1520, fiind produși în nord-vest, în Balcani, la Novar (**nr. 31**) și în zona central-balcanică, la Serez (**nr. 32**). Totodată, în acest lot de monede am identificat doi aspri de la Süleyman I, unul din grupa II (1541–1555), emis la Sidrekıpsı (**nr. 33**) și altul din grupa III (1555–1566), bătut la Srebreniçe (**nr. 34**). De asemenea, ies în evidență și doi mangări ai aceluiași emitent, ambii de același tip, bătuți la Kostantaniye în 942 AH (**nr. 35–36**). Se pare că și în această perioadă piața Cetății Albe a fost alimentată cu monede de cupru provenite de la Constantinopol.

Asprul emis de Selim II, de tip Srećković A, a fost bătut la Edirne (**nr. 37**), una din capitalele imperiului. Nu putem ști dacă asprii lui Murad III din lotul în discuție au fost produși până la reforma din anii 1584–1586, numită și „marea devalorizare a asprului”, când greutatea pieselor a fost redusă de la 0,682 la 0,384 grame. De data aceasta capitalele sunt reprezentate de trei exemplare: Kostantaniye (**nr. 40–41**) și Edirne (**nr. 39**) și o piesă de la Inegöl (**nr. 38**), atelier situat în regiunile vestice ale Asiei Mici, fiind a doua de acest fel aflată în Moldova, după un aspru de la același sultan, identificat în componența tezaurul de la Topala (raionul Cimișlia)¹⁴⁸. În ceea ce privește asprul de la Ahmed I, acesta reprezintă un tip inedit, bătut la Constantinopol, și care se remarcă prin amplasarea legendei de pe avers circular, în jurul unei rozete cu șase petale (**nr. 42**). Următoarele exemplare (**nr. 43–45**) sunt aspri și parale din perioada ce a urmat după deprecierea asprului de la sfârșitul secolului al XVI-lea urmată de scăderea producției monetare și închiderea monetărilor. Lotul cuprinde o para din perioada de domnie a lui Ahmed III, Kostantaniye (**nr. 46**). Piesa încadrată în tipul II reprezintă o emisiune destul de bine reprezentată în descoperirile din Țara Românească și Moldova¹⁴⁹. Cea mai recentă emisiune otomană este o para sau un aspru de la Mahmud II bătut la Misir. Pentru două monede, dintre care una bătută la Canca, nu am putut stabili emitentul.

Eșantionul monedelor otomane mai conține două emisiuni de tip imitativ. Prima are ca model o monedă de la Bayezid II de tip Ba, de la Novar, având legenda greșită și barbarizată (**nr. 50**). Cea de-a doua este o copie după emisiunile lui Bayezid II de la Edirne, cu grafie ezitantă (**nr. 51**). Cercetările numismatice din ultima perioadă au demonstrat existența în Moldova a unei producții de monede de tip otoman. Acestei producții îi aparțin imitații după asprii otomani din perioadele Murad II (1421–1444; 1446–1451) – Bayezid II (1481–1512), Selim I (1512–1520) – Murad III (1574–1595), dar și după dirhemii lui Murad III.

Lotul de monede prezentate aici se încheie cu un denar unguresc bătut de împăratul Rudolf II la Kremnica în anul 1586 și o emisiune de trei Kreuzern de la Leopold I, emisă pentru Silezia și bătută la Breslau în anul 1696.

¹⁴⁶ I. Chirtoacă, *Din istoria Moldovei de Sud-Est până în anii '30 ai sec. al XIX-lea*, Chișinău, 1999, p. 94–95.

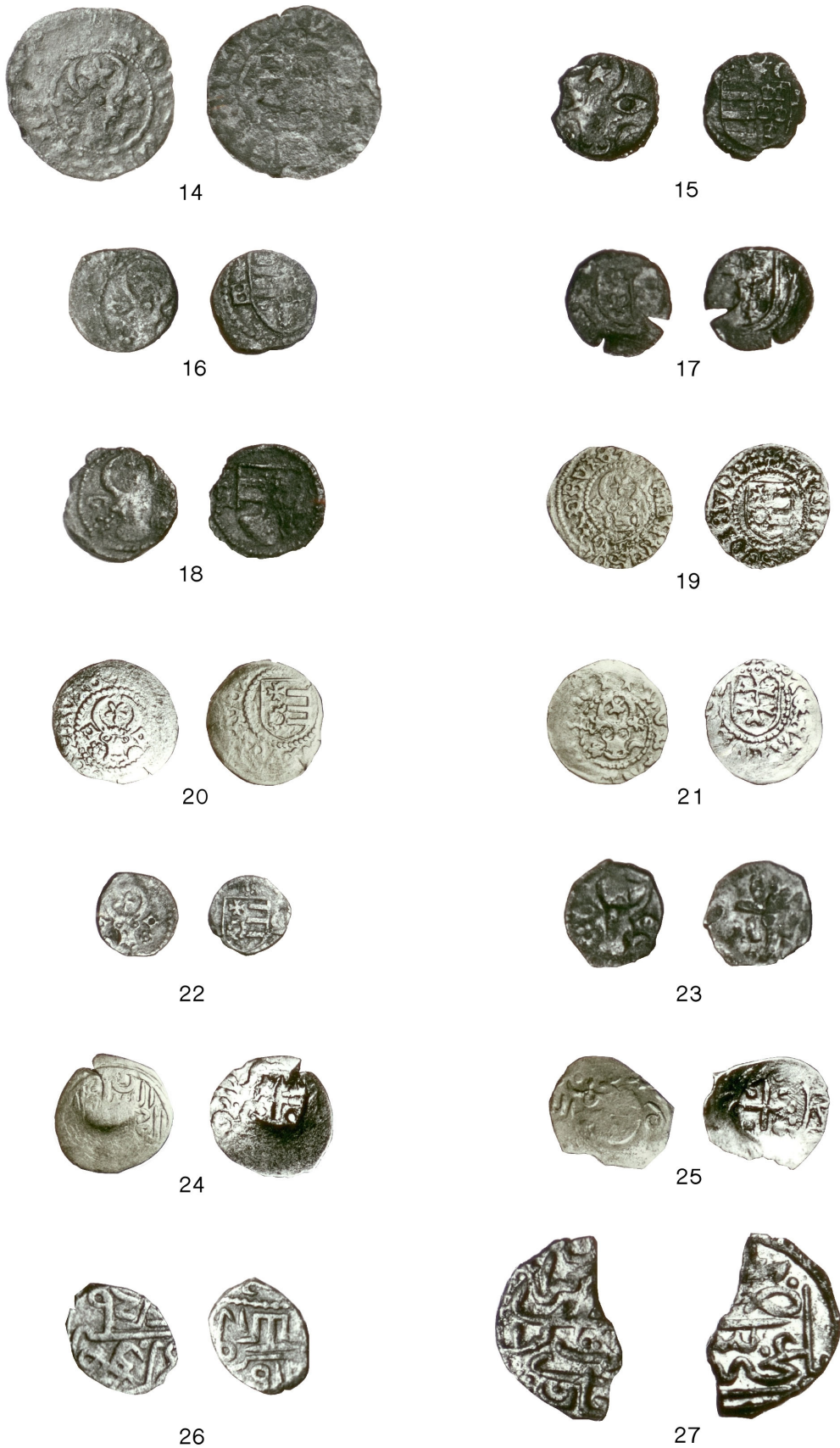
¹⁴⁷ E. Nicolae, *Slobodan Srećković...*, p. 555; E. Nicolae, E. Păunescu, *Un tezaur din secolul al XVI-lea descoperit la Radu Vodă, comuna Izvoarele, județul Giurgiu*, în *SCN*, X 1993 (1996), p. 119 și 129.

¹⁴⁸ A. Boldureanu, A. Niculiță, E. Nicolae, *Tezaurul de la Topala, com. Cenac, jud. Lăpușna (sec. XVI)*, în *SimpozNumis*, 2003, p. 197–198, nr. 28.

¹⁴⁹ A. Vilcu, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1687–1807*, Brăila, 2009, p. 89–91 cu bibliografia.

Pl. 1. Monede emise de Hoarda de Aur (1-10); monede tătaro-genoveze (11-12); emisiune de Tana (13).

Pl. 2. Emisiuni moldovenești (14–23); monede contramarcate de Cetatea Albă (24–25); monede girayde (26–27).

Pl. 3. Emisiuni otomane (28–41).

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

Pl. 4. Emisiuni otomane (42–51); emisiuni europene (52–53).

A GROUP OF MIDDLE-AGE AND MODERN COINS DISCOVERED
AT CETATEA ALBĂ. PRELIMINARY NOTES

ABSTRACT

The archaeological researches that have been carried out on the territory of Cetatea Albă, both of the old Tyras and the mediaeval fortification (Asprokastron, Moncastro, Akkerman, Belgorod) have allowed the discovery of a substantial numismatic material preserved in various public but also private collections in Republic of Moldova, Russia, Ukraine, etc. These have been only partially published or pointed out, having as a result the remaining as still unknown a series of important sources that could have brought important information about the genesis and evolution of the mediaeval settlement but also about the military, political and economical role of Cetatea Albă. We can also add in this context the group of coins that come from a private collection of Cetatea Albă (Belgorod-Dnestrovskij, region of Odessa, Ukraine), offered for research to the authors by the archaeologist V. Cojocaru.

The coins represent more monetary spaces and cover a wide time range, from the end of the 13th century – the beginning of the 14th century, when the Golden Hoard has accepted the setting up of the commercial factories on the north – pontic littoral and till the 18th century. The presentation of the group begins with Golden Hoard coins. The first of them is a piece of the same type as the one issued in Krim in the name of Khan Tokta (nr. 1). Several aspects are discussed, concerning the assignation and the establishing of the issuing place of this monetary type. A few issues of the type Costești-Gârla and Şehr al-Cedid (nr. 3–6, 9) have been remarked, as well as an imitation (nr. 10). The group also contains 2 silver tartarian issues of the 15th century, issued by Khan Seyyid Ahmad (1439–1465), at Orda Bazar. Coins nr. 11 and 12 represent Tartaro-Genovese issues, one of which is a follor attributed to the Isaccea/Sakci mint, the second being a piece minted in Caffa during the reign of Ulu Muhammad, dated between years 1429–1433. Coin nr. 13 represents a bilingual asper also minted during Ulu Muhammad's reign, but together with the Venetian authorities of Tana, dated 1428.

The file of the Moldavian issues that are located in Cetatea Albă has been enriched by nine pieces, among which we can also remark an imitation, as well as two silver tartarian coins, wearing countermarks of the Asprokastron type. The reign of Alexander the Good (1400–1432) is represented by three pieces, among which a type IV double-gross, dated between 1415–1430 and two half-gross pieces, one of type IV and another one of type V. A half-gross coin from Roman II (1447–1448) has also been remarked. The group contains four pieces issued during the reign of Stephen the Great, among which two gross and a half a gross belonging to the first type (nr. 19–20, 22) and the 21th piece which is representing the 2nd type of issues of this hospodar. The first countermarked piece of Cetatea Albă is a coin minted in the name of the Ulu Muhammad (1432–1459) in Orda Bazar until 1433 (nr. 24), and the second one was issued by Seyyid Ahmad (1433–1456) in an unknown mint (nr. 25). Keeping with some recent studies, these countermarks can be dated in the third and fourth decades of the 15th century, fact that is confirmed by the pieces of the analyzed group.

The Khanate of Crimea is represented by two issues in the researched group. The first (nr. 26) has been issued in Kyrk-Er in the second reign of the Khan Mengli Girey (1469–1475), and the second (nr. 27) was minted in Bessarabia in the name of Krim Girey (1758–1764) in 1172 AH.

The Ottoman issues, among which a few imitations could be noticed, contain pieces from Bayezid II until Mahmud II and build a total of 24 pieces. The earliest coins are from the sultan Bayezid II, during the reign of which has Cetatea Albă came into the possession of the Ottomans. These are representing two mangirs, both of which are bearing the name of the sultan. One of them is however undated and does not contain the indication of the mint (nr. 28) and the second one, bearing the 903 year, minted in Kostantaniye (nr. 29). Three aspens from Selim the First, who has been in control of the fortress beginning with the year of 1511, have been pointed out. The first asper, dated between 1512 – August 1514 has been minted in Kostantaniye (nr. 30), and the next two aspens being a part of the third group of issues, dated between 1518–1520, minted in Novar and Serez. The reign of Suleyman I is represented by two aspens, minted in Sidrekapsı (nr. 33) and Srebreniçe (nr. 34) and by two mangars of the same type, minted at Kostantaniye in 942 AH (nr. 35–36). An asper from Selim II has been registered, with Edirne as an origin (nr. 37), as well as three pieces from Murad III, issued in Inegöl (nr. 38), Edirne (nr. 39) and Kostantaniye (nr. 40). An asper minted in Constantinople (nr. 42), representing a new type from Ahmed I has also been observed. The most recent Ottoman issue of the presented group is a para or an asper from Mahmud II, minted in Misir.

The group of Ottoman coins also contains two imitative issues. The first has, as a model, a coin from Bayezid II of the Ba type, from Novar (nr. 50), and the second one being a copy after the issues of the same issuer from Edirne (nr. 51).

The group ends by a Hungarian dinar from Rudolf II at 1586 (nr. 52) and an issue of 3 Kreuzern from Leopold I, issued for Silesia and minted in Breslau in 1696 (nr. 53).

LIST OF PLATES

- Pl. 1. Coins issued by the Golden Hoard (1–10); Tartarian-Genovese coins (11–12); Tana issue (13).
- Pl. 2. Moldavian issues (14–23); Coins countermarked by Cetatea Albă (24–25), Girayd coins (26–27).
- Pl. 3. Ottoman issues (28–41).
- Pl. 4. Ottoman issues (42–51); European issues (52–53).